

ANTİK ÇAĞ'DA DÖRT ORDU SINIFI:
SAVAŞ ARABALARI, PİYADELER, SÜVARİLER VE SAVAŞ FİLLERİ
*FOUR MILITARY BRANCHES IN THE ANTIQUITY:
CHARIOTS, INFANTRY, CAVALRY AND WAR ELEPHANTS*

Burak ÇINAR

Doç. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve
Uluslararası İlişkiler Bölümü
Assoc. Prof. Dr., Niğde Ömer Halisdemir University, Faculty of Economics and Administrative Sciences,
Department of Political Science and International Relations
burakcinar@ohu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-6171-0802

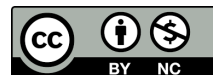
OANNES

Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi – International Journal of Ancient History
4/2, Eylül – September 2022 Samsun
E-ISSN: 2667-7059 (Online)
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/oannes>

Makale Türü-Article Type : **Araştırma Makalesi - Research Article**
Geliş Tarihi-Received Date : **10.03.2022**
Kabul Tarihi-Accepted Date : **26.06.2022**
Sayfa-Pages : **417 – 448.**
doi : <https://doi.org/10.33469/oannes.1085650>

This article was checked by Viper or

Atıf – Citation: ÇINAR, B., “Antik Çağ’da Dört Ordu Sınıfı: Savaş Arabaları, Piyadeler, Süvariler ve Savaş Filleri”, *OANNES – Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4/2, Eylül 2022, ss. 417 – 448.

OANNES

Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi

International Journal of Ancient History

4/2, Eylül – September 2022

417 – 448

Araştırma Makalesi / Research Article

ANTİK ÇAĞ'DA DÖRT ORDU SINIFI:
SAVAŞ ARABALARI, PİYADELER, SÜVARİLER VE SAVAŞ FİLLERİ
*FOUR MILITARY BRANCHES IN THE ANTIQUITY:
CHARIOTS, INFANTRY, CAVALRY AND WAR ELEPHANTS*

Doç. Dr. Burak ÇINAR

Öz

Ordular, ülkeler arasındaki rekabetin getirdiği sürekli gelişen silah teknolojileri ve taktik arayışlar sayesinde sürekli güçlendiler. Her gelişme bir sonraki kuşağa ve bir sonraki çağa aktarıldı. Bu gelişmelerin kesintisiz devam etmesi sayesinde ordularda genelleşen sınıflar oluştu. Her biri muharebede farklı rol ve amaca sahip olan bu sınıflar, muharebe sırasında birbirleriyle mücadele ettiler. Bu araştırmada İlkçağ orduları arasında öne çıkan dört muharip sınıfın birbirleriyle etkileşimi tartışılmaktadır. Bunlar savaş arabaları (*chariot*), piyadeler, süvariler ve savaş filleridir. Antik Çağ'ın bu dört ana sınıfı farklı bölgelerde, farklı hükümler tarafından kullanıldılar. Bu çalışmada; savaşın başlangıcı üzerine söylenecek bazı sözlere öncelik verildikten sonra, bu dört sınıf tek tek ele alınmakta, ardından da bunların aralarındaki etkileşim ayrı bir başlık altında bir değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Bu sayede Antik Çağ muharebelerinin karşılaştırılması, yeniden yorumlanması, aralarında bağlantıların kurulması önem kazanır. Bu da Antik Çağ'daki birçok medeniyetin savaş tarzlarındaki farklılıkları üzerine ileri araştırmalar için yararlı olabilir.

Abstract

Armies strengthened by the constantly developing weapon technologies and tactical quests brought by the competition among countries. Each development was transferred to the next generation and to the next age. As these developments continued uninterrupted, branches became usual in the armies. Those branches, each had a different role and purpose in the combat, fought each other in the battles. In this research, interaction of four combatant branches which were prominent among the armies of the Antiquity is discussed. These are the chariots, infantry, cavalry and war elephants. Those four main classes of the Antiquity were used by different rulers, in different regions. In this study; after giving priority to some statements about the beginning of the war, those four branches are considered one by one, then interaction among them is evaluated under a separate heading. By this means, comparison, reinterpretation of ancient battles and establishing connections between them gains significance. This is useful for further research on differences of the styles of war of many ancient civilizations.

Anahtar Kelimeler: Antik Çağ, Savaş, **Keywords:** Antiquity, Warfare, Battle, Muharebe, Savaş Arabaları, Savaş Filleri. Chariots, War Elephants.

Extended Abstract

The armies were constantly strengthened by constantly developing weapon technologies and tactical quests brought about by the competition between the countries. Each development was transferred to the next generation and to the next age. As those developments continued uninterruptedly, branches in the armies were formed became general. Those branches, each having a different role and purpose in the combat, fought each other in the battles. This made armed forces more complex institutions in the battlefield.

In this research, as the beginning of that complexity, interaction of four general combatant branches in the Antiquity is discussed. Those are the chariots, infantry, cavalry and war elephants. They were used by different rulers as main branches in the Antiquity, in different regions. In this study; after giving priority to some statements about the beginning of the war, those four branches are considered one by one, and then the interaction between them is evaluated under a separate heading. In this way, comparison, reinterpretation of ancient battles and establishing connections among them gain importance. This is useful for further researches on differences in the styles of war of the most ancient civilizations. The research is not very limited as in the Antiquity; however, it is more focused on the period between 1500 BCE and 400 AD, when the battles were clearly defined to understand the war styles and soldiers' behaviour.

As the beginning of warfare we need looking for stronger economical formations than early settlements. This brings us to 13.000-14.000 years ago, to the roots of agriculture. By 7.000 BCE, the first settlements heaped together with defences around precise regions with arable soil, mostly on the river banks. In this way, from early societies to the civilizations, we can see developments for thousands of years. However, the first clash between the people was older. According to archaeological discoveries, human killings by another human were 20.000 years ago, in Egypt. Evidence of small clashes or executions has also been found in Nubia and Germany. We easily analyze battles in details, between two states, beginning with the Battle of Megiddo (1469 BCE), in late Bronze Age.

Horses were tamed in the fourth millennium BCE. This gave the way to the development of chariot units, and later cavalry. First function of the tamed horse was to pull the carriage. Four-wheeled horse carts were begun to use for the logistic support as well as a war machine. Two-wheeled chariot was an invention which was most suitable to the battlefields. It could be developed in different regions. Chariots were developed, changing from two to four horses and having a crew two to four. Each members of the crew had different roles as driver, warrior or protector. By 2500 BCE, they were filled battlefields in and around the Mesopotamia. Having been the symbol of the power, the states

produced or procured more chariots for centuries, until cavalry replace them in the first millennium BCE.

Although chariots were the apples of the kings' eyes, battlefields were numerically dominated by infantry. First infantry units were set up with the settlers as militia, to protect their own location. By the time, infantry gained more profession, due to experience and demands; they were trained in uses of different weapons and tactics. Infantry was irreplaceable, because it was the cheapest branch as well as easy-learning. After fighting under the shadow of chariots, infantry took primacy in the reigns of the Greeks and the Romans. In the first millennium BCE, infantry took the advantage of Iron Age. Romans centred their heavy infantry on the battlefield and they ruled around the Mediterranean.

First millennium BCE witnessed rise of the cavalry and fall of the chariots together. After elite cavalry formations of mounted peoples pervaded, cavalry overwhelmed the chariots by time. As a mobile unit, cavalry was the most suitable one to geographical conditions and not very expensive. Elite formations were the bulk of army of the mounted peoples. Sedentary societies could not own cavalry as cheap as the mounted peoples, so they had to choose cavalry fewer than infantry. However, they installed some functions to the cavalry; to optimize use them along with the infantry.

War elephants were created as another branch in the Antiquity. Raising the most powerful and the largest animal for war was very conceivable to human mind. Two types of elephants, North African Forest and Asian races were raised and used in the battles. Many states procured them from their neighbours. Making naturally peaceful animals as a part of war system was an unpleasant example of process of human brain. War elephants were an interesting branch that never changed the system; nevertheless, all the kings wanted them see them in their own forces.

Army branches were developed much depending of technological advance. More branches brought more complexity in the battlefields, today. In the Antiquity; chariots, infantry, cavalry and war elephants were enough to create many combinations of tactics. They were limited to infantry and cavalry in late Antiquity.

Giriş

Ordular donanımlarını geliştirerek sürekli güçlendiler. Yeni silahların icadı ve bunlar üzerine geliştirilen yeni taktikler sayesinde savaş kapasiteleri sürekli arttı. Süreklilik kazanan bu gelişmeler sonraki çağlara aktarıldı. Zaman ilerledikçe göze çarpan ilerlemelerin paralelinde hem komuta-kontrol yetenekleri gelişme gösterdi hem de ordu içindeki hiyerarşi genişledi. Bunların yanı sıra işlevlerine göre farklı sınıflar ve alt sınıflar oluşturuldu. Bu gelişmelerin süregelmesiyle, günümüz orduları çok sayıda sınıfı barındıran karmaşık bir askerî örgütlenme haline geldiler.

Antik Çağ boyunca, ordular daha etkin ve verimli faaliyet icra edebilmek için farklı uzmanlık alanlarında heterojen güçler teşkil etmişlerdir. Dönemin mücadeleleri çoğunlukla karada geçtiği için bu sınıflar kara gücünün birer parçasıydı. Orduların içinde işlevleri farklı birimler mevcut olup, kullandıkları araçlar, silah donanımı, askeri kıyafetler ve coğrafyaya uygunluk açısından farklılıklar göze çarpmaktadır. Bu sınıflardan muharip olanları savaş arabaları (*chariot*), piyadeler, süvariler ve savaş filleri olarak sayabiliriz.

Yukarıda ifade edilen muharip sınıflar detaylarıyla bilinen ilk muharebe olan MÖ 1469'daki Megiddo'dan önce de mevcuttu. Ancak aralarındaki etkileşimin analiz edilebilmesi için muharebelere bağlı detaylara duyulan ihtiyaç, arkaik dönemin büyük ölçüde bu araştırmanın dışında tutulmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla araştırmanın konusunu MÖ 1469 ile MS 476 arasındaki dönemde, ordular içindeki bu ana sınıflar ve bunlar arasında ortaya çıkan etkileşim oluşturmaktadır. Yani bu çalışmada, 3.491 yıllık bir geçmişin, Antik Çağ'ın bitimine kadar geçen 1.945 yıllık kısmındaki olaylara odaklanılmıştır. Bu doğrultuda, adı geçen bu dört sınıf tek tek ele alındıktan sonra, ayrı bir başlık altında ortak bir değerlendirmeye tabi tutulacaklardır. Bununla birlikte, savaşın başlangıcı üzerine kısaca değinmek de söz konusu sınıfların incelenmesi açısından yararlı olabilir.

Bu çalışmada bazı kısıtlamalara gidilmiştir. Sosyoekonomik düzen toplumların kullanacağı silahlardan, taktik ve tekniğe kadar geniş bir alanda etkili olmakla¹ birlikte; sadece dört önde gelen muharip sınıfın incelenmesine odaklanılmış ve sosyoekonomik, teknik ya da kültürel sebeplerle ortaya çıkan alt sınıflara yer verilmemiştir. Alt sınıflara inilmediği için silah çeşitliliğindeki detaylara da değinilmemiştir. Ayrıca teknik ve lojistik sınıflar da araştırmanın dışında bırakılmıştır. Konu, coğrafi farklılıkların ve zaman farklılıklarının etkileri minimize edilecek şekilde analiz edilmiştir. Öte yandan, Antik Çağ ordularında kara gücünün baskınlığı göz önüne alınarak, deniz gücüne yer verilmemiştir. Aslında hem Pers-Hellen hem de Roma-Kartaca savaşlarında deniz gücünün belirleyici etkisi söz konusudur. Ancak bu dönemde Çin, Hindistan, Mısır, Mezopotamya ve Avrupa'daki savaşların büyük çoğunluğunda deniz gücünün belirleyiciliğinden söz etmek mümkün değildir. Bunun nedeni, aydınlatılabilen Genel Harp Tarihi içinde deniz güçleri arasındaki mücadelede göze batan gelişmelerin, Antik Çağ'ın son bin yılında ortaya çıkması ve Akdeniz ile sınırlı kalmış olmasıdır.

Savaşın Başlangıcı

Savaşın başlangıcını tahmin etmek için erken yerleşimlerin sahip olduğundan daha kuvvetli bir iktisadi oluşuma ihtiyaç duyabiliriz. Bu da tarımın köklerinin bulunduğu, günümüzden 13.000-14.000 yıl öncesine gitmek demektir. Ardından gelen 3.000-4.000 yıllık bir ilkel gelişme dönemiyle birlikte tarımın getirdiği klasik birikim sonucunda ortaya çıkan ilk tarım bölgeleri, büyük akarsuların çevresindeki belli coğrafyalarda kümelenmişlerdi. Nüfusun artmasıyla gelen yaşam alanını genişletme çabaları, bu yerleşimlerin aralarında sınır olarak tabir ettiğimiz potansiyel çatışma hatlarını ortaya çıkardı. Ya da iktisadi güçleriyle cazibe merkezi haline gelen bölgeler, kendilerini hedef alan yıkıcı saldırılara maruz kaldılar. Böylece MÖ

¹ Uyar, 2020: 43.

7.000'lerden itibaren Eriha ve Çatalhöyük gibi savunmalı ilk yerleşim merkezlerinin inşa edildiklerini görüyoruz.

Topluluklar arasındaki çatışmaların genişlemesini ise ilk tahkimli yerleşim merkezlerinden daha önceye dayandırabiliriz. Arkeolojik bulgulara göre 20.000 yıl kadar öncesinde, Mısır'da insanın insan eliyle öldürülmüş olduğu bilinmektedir.² Nübye'de (MÖ 12.000-10.000) ve Almanya'da (MÖ 10.000-5.000) bulunan bulgularda ise birçok insanın insanlar tarafından öldürülmesi, çatışmaların başlamış olduğuna işaret etmektedir.³ Ancak bunlar köyler ya da klanlar arasındaki toplu çatışmalar şeklindeki küçük çarpışmalar ya da infazlar görüntüsü vermektedir.

Bu örnekler savaşın başlangıcı olarak değil, savaş araştırmalarının başlangıcı olarak kabul edilebilir. Çünkü savaş tanımı için siyasi örgütlenmeye sahip birden fazla aktör arasında yaşanan daha geniş çaplı çatışmalara ihtiyaç vardır. Bu da bize MÖ 4. binyılın sonlarını işaret etmektedir. Elimizdeki bilgilere göre, devletlerin sahip oldukları ordular arasındaki çarpışmalara yazının icat edildiği dönemden itibaren rastlıyoruz. Ne var ki, günümüzde bilinen muharebeler, bu dönemden çok daha sonradır. Bulgular ve veriler ışığında, önemli birçok detayı bilinen edilen en eski muharebe, Mısır Firavunu III. Thutmose ile Megiddo ve Kadeş krallarının Kenanlı ordusu arasında geçen Megiddo'dur (MÖ 1469). Mısır Firavunu II. Ramses ve Hitit Kralı II. Muvatalli arasında cereyan eden Kadeş Muharebesi (MÖ 1274) ise manevra ve taktik haritaları çizilebilecek derecede detaylı olarak bilinen bir muharebe olarak karşımıza çıkmaktadır. Şüphesiz, bu muharebelerden daha önce de farklı coğrafyalarda birçok muharebe meydana gelmiştir. Ancak şu ana kadar edinilen bilgiler doğrultusunda savaşları incelemek için başlangıç, MÖ 1500 civarı olarak kabul görmektedir. Dolayısıyla, muharebeler ışığında inceleyebileceğimiz savaşların yaklaşık 3.500 yıllık bir geçmişinden bahsedebiliriz. Yine de bilimsel gelişmeler bu tarihi daha geriye atacak potansiyele sahiptir.

Savaş Arabaları

Antik Çağ'ın erken ürünlerinden biri olan Savaş arabaları, farklı coğrafyalarda yaklaşık 3.000 yıl boyunca muharebe alanlarında kullanıldılar. Atların MÖ 4. binyılda evcilleştirilmesine rağmen,⁴ savaş arabaları bir ordu sınıfı olarak süvarilerden daha önce ortaya çıkmıştır. Bunun bir nedeni evcilleşen atların ilk işlevinin dört tekerlekli arabaları çekmesidir (bkz: resim 1). Bu arabalar sivil yaşamda yük taşımak için, savaşlarda ise lojistik amaçlı ve muharebelerde ilkel savaş araçları olarak kullanılıyorlardı. Askeri kültürü günlük yaşamın muharebe alanına yansımaları olarak kabul edersek, insanların çok geçmeden yük taşıdıkları bu araçları kabaca savaş aracı olarak düşünmelerine şaşırılmamız gerekir. Bu da bize savaş arabalarının ilk kullanıldıkları dönemin MÖ 4000-3000 arasında olduğunu göstermesi

² Keeley, 1997: 37.

³ Nübye'de bulunan 59 iskelet üzerinde çatışma ve infaz izlerine rastlanmıştır. Almanya'daki bir mağarada da sepete konularak saklanmış 38 kafatası bulunmuştur. Katliamda taş baltalar kullanıldığı bilinmektedir. Bkz: Keeley, 1997: 37-38. Katliam ya da toplu infaz olarak görülebilecek bu olaylar "Klasik Öncesi Savaş" döneminin MÖ 12.000-5.000 arasında başlamış olabileceğini göstermektedir.

⁴ Keegan, 1995: 108.

açısından yeterlidir. Nitekim savaş arabalarının MÖ 4. binyılın sonlarında mevcut olduğu bilinmektedir. Örneğin Sümerler bu dönemde dört tekerlekli arabalardan hareketli bir silah platformu olarak yararlanmışlardır.⁵

Savaş arabası muharebeleri tekerlek, at ve yay üstüne kuruluydu.⁶ Dört tekerlekli arabaların çekilmesi için öküzlerin yerini atların alması, Aşağı Mezopotamya bölgesinde MÖ 2500'ü bulmuştu.⁷ Bu arada, bu erken dönemde savaş arabalarını çekmeleri için eşekler ve katırlar da denenmişti. Ne dört tekerlekli arabaların savaş arabası olarak kullanılmaları ne de eşek ya da katır gibi hayvanların savaş arabalarına koşulması verimli olmuştur. Tek dingilli ve iki tekerlekli modern savaş arabalarının ortaya çıkışı ise MÖ 2000 dolaylarında, Orta Asya'da olmuştur. Bunlar dört tekerlekliye göre daha çevik oldukları için açık alanda hızlı hareket edebiliyorlar, hem açık alanda hem de engebeli arazide rahatlıkla ilerleyebiliyorlardı. Bu savaş arabaları kısa sürede birçok devlet ve toplum tarafından benimsenmiş ve Ön Asya'nın en önemli savaş aracı haline gelmiştir. Aryanların MÖ 1500 civarında Hindistan'a gelişiyle, savaş arabaları bu bölgeye de girmiştir.⁸ Aslında medeniyetlerin farklı coğrafyalarda ve aynı dönemlerde, birbirlerinden habersiz olarak savaş arabasını icat etmiş olmaları mümkündür. Ne de olsa barış zamanında at koşulu arabalarla ürün ve malzeme taşıyan insanın bunu savaş alanına yansıtmayı akla gelmeyecek bir şey değildir. Dolayısıyla, *chariotu* tek patentli bir icat olarak kabul etmek zorunda değiliz.

Savaş arabaları muharebeler için dingilinin iki yanına düşman piyadesini biçecek şekilde uzun bıçaklar takılarak özel hazırlanmışlardı. Her biri iki tekere sahip bir dingil üzerine oturtulmuş gövdeden meydana geliyor ve iki, üç ya da dört beygir tarafından çekiliyordu. Demir kullanılmaya başladıktan sonra tekerlekteki ahşap çemberin yere temas eden dış yüzeyi demir bir koruyucuyla kaplanmak suretiyle muharebe alanındaki yüksek hıza ve engebeli araziye karşı koruma elde edildi.⁹ Savaş arabalarının mürettebatı çoğunlukla iki kişiydi. Örneğin, Hititler ilk dönemlerinde bir sürücü ve bir okçudan oluşan iki mürettebatlı savaş arabalarını kullanıyorlardı. Ancak MÖ 13. yüzyılın ilk çeyreğinde, II. Muvatalli devrinde üç kişilik ağır savaş arabalarını kullanılmaya başladılar (bkz: resim 2). Mürettebata eklenen üçüncü asker, mızrak ve kalkan taşıyan bir savaşçıydı.¹⁰ Ayrıca bir savaş arabasından diğerine müdahale edebilecek uzunlukta kargılar da geliştirilmişti (bkz: resim 3). Antik Çin'deki devletlerin savaş arabası mürettebatı ise Çinlilerin kendilerine özgü olan, "ko" dedikleri uzun saplı ve hançer gibi kısa uçlu bir çeşit delici balta (*dagger-axe*) ve yay kullanıyorlardı.¹¹

Bir savaş arabasının hem yapımı için harcanan materyaller hem de sürekli bakım ve onarım, savaşa uygun iki ila dört at besleme, iki ya da üç asker yetiştirme ve bunların donatılması için devlet sürekli harcama yapmak zorundaydı. "Anitta Metinleri"ne göre; MÖ 1800 civarında, iki şehirden oluşan

⁵ Uyar, 2020: 47.

⁶ Cotterell, 2004: 39.

⁷ Cotterell, 2004: 42.

⁸ Ellis, 1978: 17; Cotterell, 2004: 35.

⁹ Emecen, 2008: 24-25.

¹⁰ Cotterell, 2004: 82-83.

¹¹ Peers, 2013: 6-7.

bir Hatti kralının gücünün 1.400 asker ve 40 savaş arabasından oluştuğunu biliyoruz.¹² Daha geç bir tarihte ise Hitit Kralı II. Muvatalli'nin MÖ 1274'teki Kadeş Muharebesi'ne 3.500 savaş arabasıyla katıldığını görüyoruz.¹³ MÖ 10. yüzyılda yaşayan ve atlarıyla ünlü olan İsrail Kralı Süleyman'ın 4.000 savaş arabası ve 12.000 süvarisi mevcuttu.¹⁴

Asurlular ise savaş arabalarını MÖ 1300 civarından itibaren kullanmaya başlamışlardı.¹⁵ Onlar da tıpkı Hititler gibi zamanla arabaların hacimlerini genişleterek, iki mürettebatlı ve 2-3 atlı arabaların¹⁶ yerine iki "kalkan taşıyan" daha eklemek suretiyle dört kişilik mürettebata sahip dört atlı arabaları tercih etmeye başladılar.¹⁷ MÖ 9. yüzyıl başlarındaki bir yazıta göre de Asur Ordusu'nun 1.351 savaş arabası ve 50.000 piyadesi mevcuttu.¹⁸ Asur Kralı III. Şalmaneser'in, MÖ 853'teki Karkar Muharebesi'ne katılan ordusu 2.002 savaş arabası ve 5.542 süvariye sahipti.¹⁹

Bu dönemde atların vatanının Zagros Dağları, Anadolu ve Ermenistan olduğundan yola çıkarak, Mısırlıların bunları ilk olarak ithalat yoluyla elde ettiklerini görüyoruz.²⁰ Mısır firavunu III. Thutmose MÖ 1469'da Filistin ve Suriye üzerine çıktığı seferde 1.000 savaş arabasıyla Kadeş Kralı'nın Kenanlı ordusunu Megiddo Muharebesi'nde yenmiş ve şehrin kuşatması tamamlandıktan sonra içinde 924 savaş arabasının da olduğu büyük bir ganimet ele geçirmişti. Mısırlılar savaş arabalarını kendilerine göre tasarlamışlardı ve muharebe alanında her Mısır tümenini 200 kadar savaş arabası destekliyordu.²¹ Minos kralı ise muharebe alanına 200 savaş arabası ile katılabilecek bir güce sahipti. Miken Kralı da MÖ 1400'den sonra savaş arabası tedarikine gitmişti.²² Görüldüğü gibi Antik Çağ'da devletler güçlü olabilmek için savaş arabalarından önce onlarca, kaynakları arttıkça da binlerce inşa etmişlerdir. Bunun ekonomik tutarının atlı birliklere oranla ne kadar pahalıya geldiğini tahmin edebiliriz.

Savaş arabaları MÖ 1000 civarından başlayarak, yavaş yavaş muharebelerdeki önemini kaybettiler.²³ Bu durumun üç nedeni vardır. Birincisi süvari sınıfının Ön Asya ve Mısır medeniyetleri tarafından kabul edilerek, savaş arabalarının yerini almasıdır. Nitekim ekonomik olmalarının yanı sıra atlı birlikler, savaş arabalarına göre başka avantajlara da sahipti. Bir kere her binici kendi atını beslemekle yükümlüydü. Ne de olsa atı, günümüzdeki hususi otomobiller gibi onun hayati derecede önemli bir parçasıydı. Uzun mesafe avcı olduğu için de birçok teçhizatın masrafını

¹² Emecen, 2008: 56.

¹³ Şerbetçi, 2008: 71; Hornung, 2004: 117.

¹⁴ Cotterell, 2004: 96.

¹⁵ Gökçek – Akyüz, 2013: 52-53.

¹⁶ Bu hafif arabalar 50 metrelik bir mesafeyi 4-5 saniyede alabiliyorlardı. Bkz: Gökçek – Akyüz, 2013: 53.

¹⁷ Emecen, 2008: 24-25; Gökçek – Akyüz, 2013: 53.

¹⁸ Drews, 2014: 181.

¹⁹ Drews, 2014: 179. Cotterell ise III. Şalmaneser'in Karkar Muharebesi'ne katılımı ile ilgili şöyle bir sayı vermektedir: 3.940 savaş arabası, 1.900 süvari, 1.000 develi, 52.900 piyade. Bkz: Cotterell, 2004: 326.

²⁰ Cotterell, 2004: 96.

²¹ Cotterell, 2004: 96-97.

²² Cotterell, 2004: 126.

²³ Ellis, 1978: 10.

karşılacak mal edinebilirdi. Atla bütünleşen seçkin süvariler muharebelerdeki verimliliği artıyordu. Savaş arabalarıyla atlı birliklerin özelliklerini karşılaştırdığımızda, atlı birlik tercihinin ön plana çıkması mantıklıdır. Ne de olsa süvarinin avantajları; savaş arabalarının devingenliğine ek olarak manevra kabiliyeti, arazi koşulları ve ekonomik olma hususları gözetildiğinde daha fazlaydı. Büyük Kyros'un (II. Kyros) bir seferindeki bir ön çarpışmada Pers süvarisi düşman savaş arabalarına hücumla geçmiş, savaş arabaları sert bir manevrayla dönmeye kalktıklarında çok sayıda kaza meydana gelmiş ve bunlar süvariler için kolay birer av olmuşlardı.²⁴ Bununla birlikte, Kyros Lydialılarla savaşmadan önce daha fazla savaş arabasına sahip olmayı da istemiştir ki,²⁵ bu da tahminen düşman ordusunun piyade ve süvari sayısında nicelik açısından üstün olmasından kaynaklanmıştır. Çünkü açık ve düz alanda çok sayıda arabanın koordineli saldırısı, düşman piyade birimlerinin düzenini ve hatta düşman ordusunun dengesini bozacak derecede ölümcül olabiliyordu. Ok ve mızrakla donatıldıkları için savaş arabalarının ve süvarilerin vuruş güçleri aynı görünse de tekerleklerinin ortalarına takılan tırpanlar savaş arabalarının vuruş gücünü artıran bir etmendi. Bu arada Büyük Kyros, Pteria Muharebesi'ne 300 *chariot* dâhil etmiştir.²⁶ Ancak bunlar farklı tiplerde arabalar olup, hepsi Kyros'un yapımıyla bizzat ilgilendiği Pers tipinin gücüne ve kalitesine sahip değildiler.

İkincisi, bu dönemdeki iktisadi durumun kötüleşmiş olması ihtimali üzerine savaş arabalarının lüks bir savaş aracına dönüşmesidir. Deniz Halkları'nın Doğu Akdeniz coğrafyasını talanı ve Hellas'ta başlayan karanlık çağın komşu coğrafyalara olumsuz etkileri buna örnek teşkil edebilir. Üçüncüsü de hemen her dönemde taktik önlemlerin en değerli sınıfa karşı alındığını düşünerek, savaş arabalarına karşı alınan önlemlerin onların verimli kullanımlarını sınırlamasıdır. Vegetius "*De Re Militari*" eserinde Antiokhos ve Mithridates ile MÖ 2. ve 1. yüzyıllarda yapılan savaşlarda Romalı askerlerin savaş arabalarına karşı edindikleri muharebe tecrübelerine göre savaş arabalarının zayıflıklarını şöyle anlatmaktadır: "... Başta büyük korku yaratmış olsalar da daha sonraları alay konusu olmuşlar. Zira savaş arabasının düz bir alan bulması zordur ve hafif bir yükü bile yavaşlar. Ayrıca tek at bile vurulduğunda ya da yaralandığında saf dışı kalır."²⁷ Vegetius'a göre savaş arabalarının ortadan kalkması, Romalıların dört tarafı diken olan demirden yapay engellerin savaş alanına saçılarak, savaş arabalarının hareket üstünlüğünü sona erdirmesi sayesinde olmuştu.²⁸ Aslında Romalılardan çok daha önce, savaş arabalarının Mısırlı *Shardana* koşucuları diye adlandırılan piyade birliklerine karşı da zayıf kaldıkları ortaya çıkmıştı. Hızlı koşabilen, cirit ve kılıç kullanan bu elit hafif piyade birlikleri, Kadeş'te Mısır birliklerini kuşatan Hitit savaş arabalarına karşı başarı sağlamışlardı.²⁹ Çin'de ise MÖ 613'te bir köylü isyanını bastırmak için sefere çıkan bir ordu, köylülerin yaptıkları yaklaşık 5,5 metrelik *kuların* karşısında 800 savaş arabası

²⁴ Ksenophon, V: IV.

²⁵ Ksenophon, VI: I.

²⁶ Ksenophon, VI: III.

²⁷ Vegetius, III: XXIV.

²⁸ Vegetius, III: XXIV.

²⁹ Cotterell, 2004: 228.

kaybetmiştir.³⁰ Aleksandros ise MÖ 331'de Gaugamela'da III. Darius'un savaş arabalarının hücumunu, "eğik ilerleme hattı" uygulamasıyla boşa çıkarmıştı. Tırpanlı savaş arabalarının bir kısmı ciritlerle devre dışı bırakılırken, kalanları da Makedon piyade hattının aralarındaki açıklıklardan geçip gitmişlerdi.³¹

Seçkin süvari birlikleri arttıkça, savaş alanındaki avantaj atlı birliklere geçmiştir. Savaş arabaları düz ovalarda ve hafif engebeli arazide etkiliydiler. Ancak dağlık alanda ya da fazla engebeli ve taşlık arazide yerlerini piyadeye bırakıyorlardı. Manevra için atlara oranla tekerleklerinin elverdiği ölçüde daha geniş bir dönüş alanına ihtiyaç duyuyorlardı. Hatta daha güçlü olan üç kişilik Hitit savaş arabası aslında daha hantaldı. Ancak Hititler bu suretle araba mürettebatının korumasını artırmışlar ve bunları Kadeş Muharebesi'nde kullanmışlardı.³² Bu da taktik yaratıcılığı sınırlıyordu. Kadeş Muharebesi gibi süvarinin henüz olmadığı bir devirde çarpışmaların yükünü çeken savaş arabaları, binicisiyle adeta bütünleşen atların çevikliğine ulaşamazdı. Öte yandan Ön Asya'da savaş arabası kullanımının son dönemini temsil eden tırpanlı Pers savaş arabalarından öncekiler, aynı zamanda kolayca hasar görebilecek araçlardı ve sağlam bir düşman savunmasına karşı şok saldırı özelliğini korumakta yeterince güvenilir olmayabilirdi.³³ Dolayısıyla, hem kullanım şekli hem de bunlar üzerine geliştirilen taktikler sınırlıydı. Buna mukabil, Bozkır kültürünün ana savaş unsuru olan atlı birliklerin manevra kabiliyetleri sayesinde taktik anlayışları daha da gelişmişti.

Süvariler gelene kadar, savaş arabası Antik Çağ'daki ülkelerin öncelikli savaş aracı olmuştur. Bunlar Sümerler, Mikenler, Asurlular, Babilliler, Mısırlılar, Hititler, Mitanniler, Çinliler, Hintliler, Deniz Halkları, Keltler ve Kartacalılar tarafından kullanıldılar. Dolayısıyla, taktikler ve muharebe düzenleri de onlara göre ayarlanıyordu. Antik Çin'de Zuo Zhuan'ın kayıtlarına göre MÖ 589'da, aristokratik savaşçıların kullandıkları savaş arabalarından her biri 72 piyade askeri tarafından desteklenen Jin, Qi'ye karşı bir muharebede savaş alanına 3.000 *chariot* ve 56.000 piyadeyle iştirak etmişti. Piyadeler bağlı buldukları savaş arabalarının yanlarında koşuyorlardı.³⁴ Romalıların ve Makedonluların savaş sistemlerinde ise savaş arabaları öncelikli olmamıştır. Zaman içinde atlı birliklerin savaş arabalarının önüne geçmesini, Aleksandros'un *companion*³⁵ süvarisinin başında taarruza kalkarak Perslere karşı MÖ 331'de kazandığı Gaugamela zaferiyle simgeleyebiliriz.

Piyadeler

Yerleşik hayata geçen topluluklar, sahip oldukları mülklerin güvenliğini sağlamak zorundaydılar. Tarıma dayalı ilk yerleşimler, ancak yerleşimciler tarafından oluşturulan etkin ve ekonomik bir savunma yapılanmasıyla korunabilirdi. Böylece ilk piyade birlikleri milisler olarak ortaya çıktı. Zamanla duyulan ihtiyaç ve tecrübeler doğrultusunda savunma sistemleri gelişti. Tarıma geçenlerin göçebelere göre medeniyette bir adım ileride olduklarını ve göçebelere de yağmalayıcı özelliklerini birlikte düşünürsek, savunmaya

³⁰ Peers, 2013: 16-17.

³¹ Cotterell, 2004: 55.

³² Koç, 2006: 76.

³³ Gündüz, 2000: 199.

³⁴ Cotterell, 2004: 177.

³⁵ *Companion*: yoldaş. Büyük İskender'in elit, zırhlıdırılmış süvari birliği.

yönelik sistem bilincini öncelikle yerleşik topluluklarda arayabiliriz. Bu da bizi ilk askeri doktrinin saldırıya karşı geliştirilmiş bir sistem olarak savunma üzerine kurulduğu gerçeğine götürür. Dolayısıyla, yerleşik toplumlarda öncelikle savunma bilinci yer edinmiştir.

Hem doğaya hem de insan kalabalıklarına karşı korunmak, yerleşim yerlerinin temel bir ihtiyacı haline gelmişti. Doğal sınırlardan yararlanmanın yanı sıra surların ve diğer istihkâmların ortaya çıkması, savunma sisteminin bir parçası olarak yapay savunma mimarisini şekillendirdi. Şehir devletler arttı ve zamanla hâkimiyet alanları genişlemeye başladı. Böylece devletler birbirleriyle gitgide daha fazla muharebe etmeye ve bu geniş çatışmalara kitlelerle katılmaya başladılar. Bu da savaşlara iştirak eden güçlerin insan gücü ve silahlı kuvvetlerin niteliklerinde değişim ve dönüşümlere neden oldu. MÖ 2500 civarında Mezopotamya'daki kritik dönüşüm, muharebelere kalkan ve mızraklarıyla iştirak eden (bkz: resimler 4 ve 5), basit talimli falanks birimlerini ortaya çıkardı.³⁶

Korunaklı yerleşimler gelişerek, diğer kentlerle etkileşime geçtikten sonra, yeni hayat alanları aramak üzerine gelişen siyasi düşüncenin de gitgide saldırmaya dönüştüğünden bahsedilebilir.³⁷ Ancak piyade ağırlığına sahip ilkel toplumlarda saldırı ağırlıklı bir doktrinin gelişmesi de pek mümkün görünmemektedir. Çünkü saldırı doktrini çok daha hızlı, esnek ve vuruş gücü yüksek bir araç gerektirir. Böyle bir hareketliliğin insanın vücut kapasitesini zorlaması nedeniyle, oluşturulan piyade sınıfının sadece savunma ağırlıklı bir sistemin yapıtaşı olması beklenirdi. Zamanla seçkin piyade birimlerinin ortaya çıkması da saldırı ağırlıklı doktrine net bir atıf yapmaz. Bundan ötesi için klasik insan gücünün dışına çıkan ve insanın hantallığını giderecek bir araca ihtiyaç duyulmaktadır. Nitekim muharebelerde üstün gelebilmek arzusu üzerine savaş arabaları, filler ve süvari sınıflarının ortaya çıkması bu ihtiyacın bir kanıtıdır.

Piyadeler aslında muharebelerde savaş arabalarının gölgesinde kalan bir sınıftı. Hem intikal halinde hem de muharebe esnasında savaş arabalarına destek vermekle yükümlüydüler.³⁸ Tabi burada sözü edilen piyadeler hafif piyadelerdir. Ancak MÖ 1. binyılın ilk yarısında hem süvarinin gelişimi hem de piyadelerin alt sınıflarının çeşitlenmesiyle -savaş arabalarının olduğu gibi- piyadelerin muharebe içindeki konumu da değişti. Birçok ağır ve hafif piyade sınıfları türerken, bunlar okçu ve sapancı gibi destek görevli diğer alt sınıflarla da desteklendiler. Ağır piyade birimleri geliştikçe, piyade sınıfı da öne çıkmaya başladı. Savaş arabaları mürettebatının kullandıkları göğüs zırhları artık piyadelerde de kullanılmaya başlamış³⁹ ve gerçek kesici kılıçlar belirmişti.⁴⁰ Süvariler ve savaş arabaları arasındaki ilişkide olduğu gibi, ağır piyadelere

³⁶ Holmes, 2001: 443. Falanks birliklerinin kökeni Sümer'e kadar gitmektedir. Bkz: Uyar, 2020: 46.

³⁷ Bu ihtiyaç belki de jeopolitiğin temelini teşkil eder. Nitekim MÖ 300 civarında yaşayan ve Hindistan'daki Maurya İmparatoru Chandragupta'nın danışmanı olan Kautilya (Chanakya), "Arthaşāstra" adlı yapıtında korunaklı yerleşke ile ilgili jeopolitik öneriler sunmuştur. Bkz: Kautilya, VII: 11: 3-17, VII: 12:1-3.

³⁸ Drews, 2014: 158.

³⁹ Drews, 2014: 190.

⁴⁰ Drews, 2014: 208-209.

verilen önemin artmasıyla, savaş arabalarına verilen önemin azalması arasında da ters orantı mevcuttur.

Yerleşik Antik Çağ uygarlıklarının hepsinde orduların sayısal çoğunluğunu piyadeler oluşturuyordu. Örneğin, Hititlerde mızraklı piyadeler (bkz: resim 7) ordu içinde % 90 civarına varabilen bir orana sahipti.⁴¹ Savaş arabası ve süvarilere sahip olduğu bilinen Kral I. Sarduri'nin Urartu ordusunda da 23.000 kişilik piyade gücü ağır basıyordu.⁴² Ancak piyadenin muharebelerin öncelikli unsuru olması; piyadenin daha az masraflı olması, savaş arabalarının sayısal olarak azlığı ya da savaş arabalarının zorlandığı coğrafyalara bağlıydı. Gece saldırıları söz konusu olduğunda ise ses ve hız asgariye indirilmesi gerektiğinden, insanın görüş ve hareket kabiliyetinin birleşimindeki verimlilik piyadeyi diğerlerinden üstün kılıyordu. Kuşatmalarda ise piyade zaten her zaman öncelikli sınıftı.

Antik Çağ'da piyade birliklerinde en çok rastlanan özellik, daimi ordunun parçası olmalarıydı. Bu ordular halktan ya da aşiretlerden gelen milislerle destekleniyordu.⁴³ Şehir devletlerin savunmaları için oluşturulan milisler, büyüyen ve genişleyen ülkeler için piyade gücünün artan ihtiyacını ne sayı ne de talim ve eğitim açısından karşılayabilirlerdi. Dolayısıyla, şehir-devlet seviyesinin üstüne çıkabilmek için en azından daimi piyade birimlerine ve hatta diğer sınıflara sahip olmak gerekliydi. Bu nedenle tekdüze Antik Hellen ya da Erken Roma savaşlarının değil; Mezopotamya, Mısır, Filistin, Anadolu, İran ve Hindistan'daki savaşların Antik Çağ'ın MÖ 4. ya da 3. yüzyıla kadar olan dönemini daha çok etkilediğini söyleyebiliriz. Hellen adına bu tekdüzeliği kıran Makedonia Kralı II. Philippos (Büyük Filip) olmuştur. Philippos'un yayılmacı Makedon ordusu milislikten çok uzaktı. Philippos ve oğlu Aleksandros'un (Büyük İskender) Makedon sistemi, farklı askeri sınıfların (süvari ve piyadenin ve alt sınıfları) büyük bir uyum içinde birbirini destekleyen müşterek harekâtına dayanıyordu.⁴⁴ Bu arada Roma savaş tarzı da uzun süren savaşlara bağlı yenilenmeler sayesinde Antik Hellen etkisinden gitgide uzaklaşmıştı.

Piyade unsurunun diğer sınıfların önüne geçmesi, hem zırhlı olan hem de ağır ve büyük kalkan taşıyan Antik Hellen *hoplit*leriyle olmuştur. *Hoplit*ler kalkanlarının yanında kılıç ve kısa mızraklar kullanıyorlardı (bkz: resim 6). MÖ 690'da *hoplit*lerin mızrak ve kalkana dayalı sistemi üzerine Spartalılar tarafından geliştirilen falanks taktiği, düşmanı kendine çekerek sert savunma yapma üzerine kuruluydu ve MÖ 490'daki Marathon Muharebesi bunun net bir ispatı olmuştu.⁴⁵ Bir falanks birimi, birbirine sıkı şekilde sokulan *hoplit*lerin derinliğine sekiz saf oluşturmasından meydana geliyordu. Bu derinlik bazen 12 ya da 25'e kadar çıkabiliyordu. İlk saf doğrudan çatışmaya girdikten sonra, ikinci saf da arada açılan delikleri dolduracak şekilde

⁴¹ Şerbetçi, 2008: 58.

⁴² Şerbetçi, 2008: 58.

⁴³ Bkz: Drews, 2014: 158-159.

⁴⁴ Uyar, 2020: 67.

⁴⁵ Pers İmparatoru I. Darius döneminde yaşanan Pers-Hellen Savaşları'nda kesin sonuçlu bir muharebe olan MÖ 490'daki Marathon Muharebesi'nde, 20.000 kişilik Pers Ordusu, 10.000 Atinalı ve 1.000 Platealıdan oluşan orduyla karşılaştı. Hellenlerin iki misli olmalarına rağmen, bozguna uğratılan Persler 6.400 ölü vererek çekilmek zorunda kaldılar. Hellenlerden ise sadece 192 savaşçı öldü. Bkz: Perrett, 1992: 195-196.

çatışmaya dâhil oluyordu. Diğer saflar ise kayıpların yerini alıyorlardı. İki falanks birimi karşı karşıya geldiğinde, derinliği fazla olan avantajlıydı.⁴⁶

Hafif zırhlı Pers piyadesi ise öncelikli silahı ok ve yay olarak, Antik Hellen savaş sistemine göre zıt bir tarza sahipti. Kılıç ve kısa mızrağın ikincil silah olduğu Pers piyadesi, ağır Hellen piyadesinin tam tersine hafif zırhla donatılmıştı.⁴⁷ Hellen birlikleri çok iyi eğitilmiş ve birlikteliğin getirdiği verimliliği iyi kullanan piyadelerden oluşuyordu. Perslerle girdikleri çarpışmalarda defalarca üstün geldiler. Ancak süvari kullanmayan Hellenlerin kanatları her zaman zayıf olan yanlarıydı. Düşman eğer buradan başarılı bir vuruş yapacak olursa, cephesi zaten dolu olan falanks bir anda dağılılabirdi.⁴⁸ Nitekim Sparta Ordusu MÖ 511'de yapılan bir muharebede, Tesselanik süvarileri tarafından bu şekilde bozulmuştur.⁴⁹

İlk zamanlarda Hellen sistemini benimseyen Romalılar ağır piyade unsuru ön planda olan kendi legion (lejyon) düzenini geliştirdiklerinde, Ortaçağ'ın başlarına kadar sürecek olan piyade odaklı "klasik savunma sistemine" sahip oldular. MÖ 2. yüzyılın bitiminde Marius'un reformları sayesinde yurttaş ordudan profesyonel orduya geçen Romalılar,⁵⁰ uzun ve hantal silahların yerine büyük kalkanların ardında çeviklikle kullanabilecekleri kısa kılıçları ve *pilum* denen özel tasarım mızrakları tercih ettiler. Gerçi MÖ 216'daki Cannae, MÖ 53'teki Carrhae ve MS 378'deki Hadrianopolis gibi Roma sisteminin dağıldığı muharebeler yaşanmadı değil. Yine de Roma'nın ağır piyade ağırlıklı sisteminin sürekliliği, cumhuriyetin ve imparatorluğun yaşamasında son derece önemli bir unsur oldu. Roma Ordusu'nun katıldığı çoğu muharebede kayıplar Romalıların lehine asimetrik orandaydı. Örneğin, Sulla'nın 15.000 piyade ve 1.500 süvariden oluşan (üç lejyon) Roma Ordusu'nun, Chaeronea Muharebesi'nde Pontuslu Archelaus'un 60.000 kişilik ordusuna asimetrik oranda az kayıpla karşı kazandığı zafer,⁵¹ Roma'nın benzer çok sayıda zaferinden sadece biriydi.

Süvariler

Antik Çağ'da hem ekonomik olması hem de her türlü coğrafi şartlarda hareket kabiliyetine sahip olması nedeniyle ordunun büyük bölümünü piyade sınıfı oluşturuyordu. Ancak önce savaş arabalarının, ardından da atlı birliklerin kullanımına önem verilmesi, piyadeye üstünlük sağlayan başka bir sınıfa ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. MÖ 9. yüzyıldan itibaren çeşitli medeniyetlerde piyadeler ve süvariler ana savaş sınıfları olarak kullanıldılar. Bu dönemde herhangi bir sınıfa yönelik baskın bir savaş tarzının geliştirildiğini ve bunun diğerine sistematik bir üstünlük sağladığını söylemek pek mümkün görünmese de piyade haricinde bir sınıfa olan talep, saldırı ağırlıklı bir sisteme meyleden düşüncenin eseri olabilir. Bu duruma son veren, Roma'nın piyadeler üzerine kurulu olan savunma ağırlıklı savaş sisteminin gelişmesi olmuştur.

⁴⁶ Delbrück, 1990: 53.

⁴⁷ Delbrück, 1990: 67.

⁴⁸ Delbrück, 1990: 57.

⁴⁹ Delbrück, 1990: 123-124.

⁵⁰ Delbrück, 1990: 414.

⁵¹ Delbrück, 1990: 438.

Demir Çağı başlamadan önce süvarilerden bahsetmek pek mümkün değildir. Çünkü süvarinin işlevselliği, atına ve silahına aynı anda hâkim olabilme üzerine kuruludur. Eyer ve üzeninin olmadığı bir dönemde süvari birliklerinin kurulması nasıl bir ihtiyaç dâhilinde olabilirdi? Bu dönem, süvariden beklenenin daha iyisini savaş arabalarının gerçekleştirdiği dönemdi. Savaş arabasını biri sürerken, diğerleri ok ve mızrak kullanabiliyor, kalkanyla koruma sağlayabiliyordu. Arabaya birden fazla kişi binebilirdi. Ancak ata sadece bir kişi binebilirdi ve onun da savaş arabası mürettebatının görevlerinin tamamını üstlenmesi o dönem imkânsızdı.⁵²

Süvarinin bir sınıf olarak ortaya çıkması, bozkır kültürünün diğer coğrafyalara taşınmasıyla olmuştur. Süvariler avcı ve göçebe ağırlıklı bir toplumun sahip olduğu bozkır kültürünün günlük yaşamının ürünüdür. Hem uzun mesafe avlanmak hem de uzun mesafe keşif yapmak için at gibi hızlı ve dayanıklı bir bineğe ve onu kullanacak usta binicilere ancak böyle bir toplum sahip olabilirdi. Böylece süvariler keşif, örtme, emniyet, kanatlardan manevra ve yenilen düşmanı takip etme gibi görevler üstlendiler.⁵³ Her ne kadar bozkır, İran ve Akdeniz coğrafyalarının süvarileri farklı da olsa, süvarilerin bu temel görevleri baki kalmıştır.

Suriye'nin kuzeydoğusundaki Chagar Bazar'da bulunan çivi yazılı tabletlerden, MÖ 1800 civarında Ortadoğu'daki insanın atın sırtına oturduğu bilinmektedir.⁵⁴ Süvariye Ortadoğu'ya tanıtmanın ise MÖ 1600 civarında Mitannilerin olduğu düşünülmektedir.⁵⁵ MÖ 1200 civarında Babil'de at binilebiliyordu ve süvari sınıfı bundan sonra gelişti.⁵⁶ Batıya yönelik atlı kavim istilaları ise MÖ 1. binyılın başları gibi geç bir tarihte başlarken, süvarinin ayırt edici özelliklerini gören Asurluların bu sınıfı oluşturması da bunun akabinde gelişti.

Atlı birlikler MÖ 900'den sonra yaygınlaştı. Bir atlı kavim olan ve bütün ordusu süvarilerden oluşan Kimmerlerin MÖ 8. yüzyılda Anadolu'ya gelişi bu açıdan bir milat kabul edilebilir. Çünkü Kimmerler ve onları izleyen İskitler, en yoğun siyasi etkileşimin olduğu Mezopotamya-Anadolu-Mısır üçgenindeki devletlere süvari sınıfını kazandıran önemli aktörler oldular. Etrüskler MÖ 700 civarında İtalya'da at binerlerken, Büyük Kyros MÖ 500'den önce Perslerde süvari sınıfını kurmuştu (bkz: resim 10).⁵⁷ Kyros'un yendiği Lydialılar ise Herodotos tarafından savaşçı ve usta biniciler olarak tanımlanmışlardı.⁵⁸ Urartuların da iyi süvarilere sahip oldukları ve I. Sarduri'nin ordusunda 10.000 süvari bulunduğu bilinmektedir.⁵⁹ Geç Asur döneminden rapor

⁵² Konuyla ilgili olarak bkz: Drews, 2014: 177-179.

⁵³ Uyar, 2020: 46.

⁵⁴ Ellis, 1978: 8.

⁵⁵ Uyar, 2020: 50.

⁵⁶ Ellis, 1978: 8.

⁵⁷ Ellis, 1978: 10.

⁵⁸ Herodotos, I. 80. Herodotos'un Sardes Muharebesi'ndeki gözlemlerinden anlaşıldığına göre, Lydia Kralı Kroisos'un süvari birliği ya elit bir birlikti ya da iyi talimli bir birlik olarak ordunun ana unsurunu teşkil eden kısmıydı. Tarihte ender rastlanan bir gelişme olarak, bu elit birlik muharebenin başında, aslında o dönemde bir ordu sınıfı olacak ölçüde başvurulmayan deve birlikleriyle korkutulmak suretiyle yıldırılmıştır. Bkz: Herodotos, I. 80. Benzer bir durumla ileride Pyrrhos'un fillerini ilk kez gördüklerinde, Romalılar da yaşayacaklardı.

⁵⁹ Şerbetçi, 2008: 75.

niteliğinde bir belge, bir bölgede toplanan 2.911 atın 1.840 adedinin savaş arabalarına, 787 tanesinin ise süvari kullanımına tahsis edilmiş olduğunu göstermektedir.⁶⁰ Asur süvarileri bozkır kültüründen gelen atlı göçebe kavimler kadar manevra yapma veya at kullanma becerisine sahip olmadıkları için Asurlular Pers ve Kimmer süvarilerini paralı asker olarak güvenlik mekanizmasına dâhil etmişlerdir.⁶¹ MÖ 8. yüzyılın son çeyreğinde hükümdar olan Asur Kralı II. Sargon ise savaş alanında 1.000 süvari tarafından korunuyordu.⁶²

Anadolu medeniyetlerine baktığımızda da bu geçiş görülmektedir. Tunç ve Demir çağlarında Anadolu'da egemen devletlerin orduları genelde piyade ve savaş arabalı askerlerden oluşurken; devlet oluşumları MÖ 900'den sonraya rastgelen Urartu, Lidya ve Frigya ordularında savaş arabalarından bağımsız bir süvari sınıfı görülmektedir. Atın daha önce Hititlerde de önemli bir yeri vardı ama yalnızca savaş arabalarını çekme amacıyla kullanılıyorlardı.⁶³

Nihayet savaş arabası yerini yavaş yavaş süvariye bırakmaya başladı ve daha verimli olduğu görünen atlı birlikler de 300-400 yıllık uzun bir süreç içinde savaş arabalarının yerlerini tamamen aldılar. Savaş arabaları MÖ 6. yüzyılın ortalarında, Pers İmparatorluğu'nda önemini korumalarına rağmen, süvari sınıfı daha çok itibar görmeye başlamıştı. Ksenophon'un "*Kyrou Paideia*"sındaki Büyük Kyros'u MÖ 547'deki Pteria Muharebesi'ne kadar götürülen savaş hazırlıkları ile ilgili anlatımlarında bu husus açıkça göze çarpmaktadır.⁶⁴ Kyros, kendisine hediye getirenlerden at ve silah istiyordu.⁶⁵ Ayrıca Pers süvarisinin bazı alt sınıflarında binici ve at baştan aşağı zırhlandırılmıştı.⁶⁶

Savaş arabalarından daha geç ortaya çıkmasına rağmen, süvarinin savaş alanlarını dinamikleştirerek, taktik ve manevra açısından muharebelere çok şey kattığı ortadadır. Antik Çağ'da süvariye en verimli kullanan topluluklar İskitler ve Sarmatlılardı. Her ikisi de bozkır kültürünün bir parçası olarak kalabalık birer atlı orduya sahiplerdi. Bozkır savaş taktiğini en iyi şekilde uygulayan İskitlerin hepsi atlıydı ve ok atarak savaşıyorlardı. Dolayısıyla, savaş tarzları "mesafeden muharebe" şeklindeydi.⁶⁷

Bu dönemin en etkili atlı kavmi olarak tarihe geçen İskitlerin harekât stratejisi, piyade ağırlıklı hasımlarına oldukça güç anlar yaşatmıştır. Pers İmparatoru Büyük Darius'un (I. Darius) MÖ 513'te İskitler üzerine düzenlediği

⁶⁰ Gökçek – Akyüz, 2013: 49.

⁶¹ Gökçek – Akyüz, 2013: 49.

⁶² Cotterell, 2004: 230.

⁶³ Şerbetçi, 2008: 56. Hitit Ordusu'nda imparatorluk döneminde süvari birliklerinin varlığına ilişkin açık bir kanıt olmasa da geç Hitit askeri gücü içinde süvarilerin yer aldığı bilinmektedir. Bunu doğrulayacak biçimde gerek Zincirli, gerekse Karatepe kabartmalarında süvari betimleri mevcuttur. Bkz: Şerbetçi, 2008: 56.

⁶⁴ Genel olarak bkz: Ksenophon, 2007.

⁶⁵ Ksenophon, VI: I.

⁶⁶ Ksenophon, VII: I. Bu çalışmada ele alınmasa da ilk kez Perslerde rastladığımız *katafrakt* denilen ağır süvarinin, süvarinin bir alt sınıfı olarak kullanılmak suretiyle savaş arabalarının ortadan kalkmasında etkili olduğunu düşünebiliriz. *Katafrakt*larda hem at hem de binicisi baştan aşağı zırh kuşanıyorlardı. Perslerden önceki süvarilerin hemen hepsi hafif süvarilerdi.

⁶⁷ Durmuş, 2007a: 98-99.

seferinin başarıya ulaşmaması,⁶⁸ o dönem Persler adına şaşırtıcı bir sonuçtu. Ama İskit harekât stratejisinin dayandığı manevra üstünlüğü, çarpışma anını ve alanını belirleme inisiyatifi, düşmanın moral gücünü yıpratmanın yanı sıra savaşı güçlü ordulara göre kendi, zayıf ordulara göre ise düşman topraklarında kabul etme unsurları sadece atlı orduların savaş sistemiydi. Çünkü bu, sadece atlı orduların uygulayabilecekleri ve onlara üstünlük kazandıran bir yeteneğin sonucuydu. İskitler vur-kaç taktikleri sayesinde yıprattıkları ve kendi topraklarını yakıp yıkarak aç bıraktıkları Perslerin etkili savaş tarzını boşa çıkardılar. Zaten sefer sırasında Midillili Koes, Darius'a "İskitlere savaşta yenileceğimiz gibi bir düşünce aklımın ucundan geçmez, ben daha çok onları bulamamaktan ve topraklarını dolaşırken yoksulluğa düşmekten çekiniyorum..." diye endişesini dile getirmişti.⁶⁹

İskitler atlı kalabalığını iki kola bölerek, hem Perslere ek tedbirler aldırılmışlar hem de onları tuzağa düşürebilecek bir manevra hâkimiyetine sahip olarak, Pers Ordusu'nun manevra yeteneğini sınırlamışlardı. İskit kolları bozkır kavimlerinin klasik geri çekilme ve aldatmaya dayanan taktik ve stratejisini çok uzun bir hat boyunca uyguluyordu. Pers Ordusu ile aralarında bir gün mesafe bırakarak çekilirlerken, bir yandan kendi kaynaklarını kurutma politikası uygulayarak Persleri aç bırakıyorlar, diğer yandan onları bazı ikmal kaynaklarına ulaştırmak suretiyle de Darius'un erken dönme kararı vermesini engellemeye çalışıyorlardı. Bununla birlikte İskit kollarının çekilme manevraları, Pers ilerleyişini kendileriyle ittifaka girmeyi reddeden diğer İskit ülkelerine yönlendirecek şekilde de düzenlenmişti. Böylece Pers yıkımıyla karşılaşan diğer İskit kralları da ittifaka katılıyorlardı. İskit kolları ya İskit toprakları içerisinde yeterli bir şekilde çekildikten sonra fırsat bulunca Perslere saldıracak ya da Persler çekilmeye başladığında üzerlerine atılacaklardı. Bu arada Perslerin moral gücünü düşüren rutin vur-kaç saldırıları için özellikle yemek zamanları seçiliyor ve gece baskınları yapılıyordu. İskitlerin stratejisi bir yere kadar gerçekleşti ve hem Persleri kıtlık içinde bıraktılar hem de onların manevra kabiliyetini asgariye indirdiler. Yine de Darius'un şansı ya da diğer bazı topluluklar üzerindeki güce dayalı etkisi asıl büyük tuzağı engelledi ve Volga'ya dayanan Pers Ordusu biraz yıprandıktan sonra Trakya'ya dönmeyi başardı.⁷⁰

Sarmatlar'da hem ağır hem de hafif süvariler birlikte bulunuyordu. Ağır donanımlı olanlar miğfer ve zırh giyen, uzun mızrak ve kılıç taşıyan askerlerdi. Bunlar savaşta merkezde yer alırlarken, zırh taşımayan ve ok ve yay kullanan hafif süvariler de kanatlara yerleşiyorlardı. Sarmatlar ayrıca düşmanlarının atlarını yakalamak için kement kullanıyorlardı. Sarmat birlikleri hareket kabiliyeti yüksek oldukları için rahatlıkla gerilla savaşı uygulayabiliyorlardı. Savaşa düşmanın üzerine atılarak onu dağıtmaya çalışıyorlar, ardından ani bir dönüş yaparak her yana dağılmak suretiyle düşmanın düzenini bozuyorlardı. Bundan sonra bölgede yanlarda gizlenen diğer süvariler devreye giriyor ve hep birlikte düşmanın üstesinden geliyorlardı. Sarmatların süvari

⁶⁸ İskit savaş tarzı için bkz: Herodotos, IV: 120-134.

⁶⁹ Bkz: Herodotos, IV: 97.

⁷⁰ Herodotos, IV: 120-144.

olarak İskitlere önemli bir üstünlükleri vardı ki, o da üzeniyi kullanmalarıydı.⁷¹

Çinlilerin düşüş trendinde olan savaş arabalarını bırakması ve ilk başlarda barbar icadı olarak gördükleri süvariye bütün Çin devletlerinin geçişi yüzyılı bulmamıştır.⁷² Bu da tahminen MÖ 2. yüzyıl sonlarında başlayan bir gelişmedir. MÖ 12'de Çinliler ve Hunlar arasında Orta Moğolistan'da yapılan Ulan Gölü Muharebesi'nde, Hun süvarileri Çin savaş arabalarını savunma yapmaya zorlayarak üstün gelmişlerdir. Aslında biniciliği MÖ 1. milenyumdan önce öğrenmiş olan Çinliler, ancak Ulan Gölü'nden sonra savaş arabalarını atlı birliklerle tamamen değiştirdiler.⁷³

Romalılar ise süvariye öncelik vermemekle birlikte, onları yok da saymadılar. Hellenlerin aksine; düşmana manevra üstünlüğü sağlayabilmek, lejyonların kanatlarına yapılacak süvari akınlarını engellemek ve bozguna uğrayan düşmanın kaçan askerlerini takip etmek suretiyle durumdan faydalanmak için her Roma lejyonunda % 10 civarında bir süvari kontenjanı bulunurdu. Bunların işlerini yapmaları, piyadelere vakit kazandırıyor. Ayrıca *Auxiliary* denilen yardımcı kuvvetlerin süvarileri de ordunun emniyeti için kullanılıyordu.

Savaş Filleri

Güce sahip olmak için orduların donatımı mevzu bahisken, kimse insanı kara hayvanlarının en büyüğü olan filleri savaş makinesi olarak kullanmaktan alıkoymazdı. Nitekim filler de Hindistan'da MÖ 3. binyıldan itibaren,⁷⁴ MS 19. yüzyıla kadar yoğun yaşadıkları bölgelerde ya da buralara komşu coğrafyalarda muharebelerde kullanıldılar. Daha çok Antik Çağ'da rastlanan "savaş filleri", diğerlerinden farklı bir sınıf olarak göze çarpmaktadır.

Filler öncelikle iki farklı coğrafyaya bölünmüş olan iki cins altında, üç türden oluşmaktaydı. Bu türlerden ilki Asya ya da Hint Fili olup, Güney ve Güneydoğu Asya bölgelerinde yaşamaktadır. Diğer iki tür ise Afrika Fili cinsi altında olup, Afrika Savan Fili ve Kuzey Afrika (Orman) Fili'dir. Afrika Savan fillerinin yükseklikleri dört metreyi bulabilen ve ağırlıkları da 5,4 tonu aşan erkekleri, dünyadaki en büyük kara hayvanlarıdır. Kuzey Afrika Orman fillerinin yüksekliği ise 2,4 metreyi ender geçmekteydi. Hint fillerinin yüksekliği ise en çok 3,3 metreye ulaşmaktadır.⁷⁵ Fillerin yürüme hızı saatte altı kilometre olup, kısa mesafe koşusunda 40 km/s hıza ulaşabilirler. Ayrıca hem Hint Fili hem de Orman Fili iyi birer yüzücü olarak biliniyorlardı.⁷⁶

Filler grup halinde dolaşan ve tehdit kaynaklarından uzak duran akıllı hayvanlardır. Dolayısıyla, bir filin savaş fili olarak yetiştirilmesi kolay değildir ve oldukça zaman alır. Buna rağmen, Hindistan'da ve Mısır'da

⁷¹ Durmuş, 2007b: 109-110.

⁷² Peers, 2013: 46-47.

⁷³ Ellis, 1978: 10.

⁷⁴ Fillerin bu dönemde İndus Vadisi'nde insanlar tarafından bir araç olarak kullanıldıkları bilinmektedir. Ancak aynı dönemde savaş aracı olarak kullanımıyla ilgili kesine yakın bir tarih aralığı yoktur. Konuyla ilgili olarak bkz: Uyanık, 2019: 184.

⁷⁵ Americana, 1978: 210. Kuzey Afrika (Orman) Fili'nin nesli tükenmiştir.

⁷⁶ Americana, 1978: 211.

evcilleştirilmeleri MÖ 3500'e kadar dayanmaktadır.⁷⁷ Kautilya MÖ 300 civarında hazırladığı "Arthashastra"da fillerin savaşta işlevlerini şöyle tanımlamıştır:

"Önde yürümek; yeni yollar, kamp alanları, geçitler açmak, kanatları korumak; suları aşmak ve dağları tırmanmak; zorlu veya kalabalık bölgelere girmek; yangın çıkarmak ya da söndürmek; zafer kazanmak için sadece filleri kullanmak; bozulan safları toparlamak ve düşman saflarını bozmak; tehlikelere karşı korunmak; düşman ordusunu çiğnemek; (varlığıyla) korkutmak; (düşman ordusu içinde) korku salmak; ordunun görkemini artırmak; (savaş pozisyonlarını) ele geçirmek ve kurtarmak; surları, kapıları ve kuleleri yıkmak; ganimetleri taşımak."⁷⁸

Bu nedenle filler öncelikle Hindistan'da, evcilleştirilmek suretiyle önemli bir savaş aracı olmuşlardır. Bu dönemde fillerin evcilleştirilmesi için kaynak olarak kullanılan fil ormanlarından bahsedilirken, filleri topluma kazandırmak için kurulu sistemdeki görev alanları da belirlenmişti. Buna göre fil ormanlarının başına birer subay atanıyor, bunlar ormanlara giriş ve çıkışla ilgili tüm coğrafyayı bilmekten sorumlu oluyorlardı. Fillerin yakalanması ve yetiştirilmesi için orman muhafızları, fil yetiştiricileri, zincirleyiciler ve tıbbi bakıcıların yanı sıra sınır muhafızları, bölge halkı ve evcil 5-7 adet dişi filin de seferber oluyordu.⁷⁹

Klasik Öncesi Savaş dönemine⁸⁰ bakacak olursak, devletlerin çeşitli nedenlerle bu sınıfların hepsini ya da birkaçını oluşturduklarını görüyoruz. Fil birimleri bunlardan en az kullanılan ve birçok devletin ordusunda rastlanmayanıdır. Filleri daha çok Kuzey Afrika'da toprağı olan, Hindistan ve çevresinde bulunan ya da Güneydoğu Asya'da kurulan devletlerin ordularında görüyoruz.

Asya filleri Kuzey Afrika fillerine göre daha büyük ve ağır olması sebebiyle, savaş için sırtlarına yerleştirilen *howdah* adı verilen kulelerde daha fazla asker taşıyabiliyordu. Kuzey Afrika filinin mürettebatı, *mahout* diye adlandırılan sürücüsü de dâhil olmak üzere genellikle üç olurken, Asya fillerinde mürettebat sayısı dördü buluyordu. *Mahout*lar silahlı ya da silahsız, bazen kalkanlı olarak filin boyun kısmına, *howdah*ın dışında kalacak şekilde oturuyorlardı. *Howdah*ın içindeki askerler ise uzatılmış mızraklar, ciritler ve oklarla düşmana birkaç metre yükseklikten avantaj sağlıyorlardı. Yani bir fil, mürettebatıyla birlikte yürüyen küçük bir kale gibiydi.

Filler özellikle Kuzey Hindistan merkezli ülkelerin ordularında vazgeçilmezdi ve burada kurulu devletler çok sayıda savaş fili yetiştirdiler. Kautilya'nın eserinde "bir fili öldüren bedelini hayatıyla öder" şeklinde vurgu yapması, Hint toplumunda bu hayvanlara ne denli değer verildiğini göstermesi açısından önemlidir. Filler yöneticilerin hayatları boyunca hayati öneme sahiplerdi. Geniş vücutlarıyla düşman ordularını gaddarca yok ediyorlar, tahkimatları ve ordugâhları parçalıyorlar ve diğer birçok tehlikeli görevin üstesinden gelebiliyorlardı.⁸¹ Ancak bu hayvanlar heybetleri ve

⁷⁷ Americana, 1978: 212.

⁷⁸ Kautilya, XI: 10.4.14.

⁷⁹ Ramaswamy, 2007: 78.

⁸⁰ Burada kast edilen dönem, Roma savaş sisteminin oturduğu MÖ 2. yüzyıl sonundan öncesini kapsamaktadır.

⁸¹ Ramaswamy, 2007: 78.

dayanıklılıklarıyla hasımlarına korku verseler de fil birimlerinin hem vuruş güçleri zayıftı hem de manevra yeteneği oldukça sınırlıydı. Dolayısıyla, Romalılarda olduğu gibi seri galibiyetlerin alındığı bir savaş sisteminin parçası olamadılar.

Filler muharebelerde bir hat şeklinde piyadeyi dağıtma ya da süvariye karşı piyadeler için örtme görevleri için kullanılıyorlardı.⁸² Hannibal ya da Kral Porus'un yaptığı gibi, bir nehrin bir yakasında hat oluşturacak şekilde dizildiklerinde, düşmanın nehir geçişini engelleyecek bir blok oluşturuyorlardı. Bazen de Hindistan'da görüldüğü gibi, ağır savaş arabaları ile senkronize hareket ederek, birlikte düşmanın cephesindeki ağır piyade hattında geniş bir gedik açmaya çalışıyorlardı. İskender'in ardıl krallıklarından Seleukos ve Ptolemaios da Hintliler gibi filleri diğer üç sınıfın yanında kullandılar (bkz: resim 11). Hatta Seleukos bunlara deve birliklerini de ekledi.

Filler, hem Aleksandros ile çarpışan Porus'un ordusunda hem de daha iç kesimlerde Maurya İmparatorluğu'nu kuran Chandragupta'nın ordusunda iç ve dış güvenliğe katkı yapan önemli bir sınıftı. Bununla birlikte, Epeiros Kralı Pyrrhos da ordusunda fillere önemli bir rol vermişti. Pyrrhos Roma-Tarentum Savaşları sırasında filleri Lucania'daki muharebelerde başarıyla kullanarak, Romalıları şaşırtmıştı. Ancak Romalıların o zamana kadar karşılaşmadığı bu yeni sınıf,⁸³ savaşı kazanması için yeterli olmadı. Kartaca da fillere yoğunlukla başvuranlar arasındaydı. İkinci Pön Savaşı'nda ise Kartacalılar filleri, Metaurus ve Zama gibi bazı muharebelerde Romalıları karşı kullandılar, ancak başarısız oldular.⁸⁴

Romalılar Pyrrhos'tan öğrendikleri filleri göz ardı etmediler. İkinci Pön Savaşı'ndan sonra Afrika'nın kuzeybatısında bulunan Numidyalılarla yakın ilişki kurmaları, Romalıları buradan fil tedariki için fırsat sağlamıştı. Böylece onlar da filleri MÖ 2. yüzyılın ilk yarısında Makedonia'da, Hispania'da ve Galia'da kullandılar.⁸⁵ Hatta Flamininus MÖ 197'de meydana gelen Cynoscephalea Muharebesi'ni, 20 savaş filinin Makedon falanks birliklerini bozması sayesinde kazandı.⁸⁶ Yine de Romalılar fillere fazla rağbet etmediler. Romalılar kendi savaş sistemlerinin istikrarını sürdürecektir sınıfın haricinde kaynak ayırmak ya da fillerin tedariki ve nakledilmesindeki zorluklarla uğraşmak istememiş olabilirler. Nitekim Kautilya Asya filleri için yapılan yolların 12 feet (3,64 metre) olması gerektiğini söylemişti.⁸⁷ O dönemin şartlarında dağlık ya da ormanlık coğrafyada bu genişlikte yolların açılmasının zor ve masraflı olacağını düşünebiliriz. Nitekim Hannibal fillerini ordusuyla birlikte Roma üzerine yürüttüğünde, nehir geçişlerinde⁸⁸ ya da dağları aşarken güçlüklerle karşılaşmıştır. Sonuçta bu düşünce ve seçenek, MÖ 2. yüzyılın ikinci yarısından itibaren üstün Roma savaş tarzının tamamen oturmasını sağladı.

⁸² De Souza, 2008: 136-137.

⁸³ Vegetius, III: XXIV.

⁸⁴ Perrett, 1992: 204-205, 320-321.

⁸⁵ Delbrück, 1990: 562.

⁸⁶ Montagu, 2000: 126-127.

⁸⁷ Ramaswamy, 2007: 79.

⁸⁸ Livius eserinde, Kartaca fillerinin nehrin diğer yakasına geçirilirken nasıl yöntemler kullanılmış olabileceğine yer vermiştir. Bkz: Livius, XXI: 28.

Fillerin katıldıkları beş önemli büyük muharebe olan Hydaspes (MÖ 326), Metaurus (MÖ 207), Zama (MÖ 202), Magnesia (MÖ 190) ve Thapsus'ta (MÖ 46) bu değerli birimlere sahip olan orduların kaybetmiş olmaları; Romalıların fillere rağbet etmemeleriyle bağlantılı olabilir. Buna rağmen, filleri istihdam eden ülkelerin kendi içlerinde ya da kendi kenar kuşaklarında yaptıkları mücadelelerde bu birimlere yer veriyor olmaları, fillerin kalıcı bir savaş tarzının oturtulmadığı ordularda işe yaradıklarının bir göstergesidir.

Fillerin kullanılmaları, vurucu gücünden ziyade karşıdaki piyadenin saflarını bozarak, saldırı inisiyatifini ele geçirmek açısından önemliydi. Bununla birlikte filler; manevralarla, ürkütülerek ya da savunma önlemleri alınarak etkisizleştiriliyor ve hatta muharebe sahasını terk etmeye zorlanıyorlardı. Porus'un muharebe alanına yerleştirdiği 200 fil, öncelikle Makedon falanksını (bkz: resimler 8 ve 9) dağıtmakla görevliydi.⁸⁹ Ancak fillerden çekinen Aleksandros, Hydaspes'te fillerin merkezde bulunduğu Porus'un ordusunun kanatlarından yaptığı manevrayla Hint piyadelerini fillerin olduğu merkeze doğru sıkıştırınca, piyadeler fillerin hareket alanını kapatmış ve filler Makedonlular tarafından rahatlıkla saf dışı edilmişlerdi.⁹⁰

Roma bu tarz sorunları kavrayıp, gidermekte son derece başarılıydı. Gaius Caesar'ın okçuları Thapsus'ta fillerin zayıf yeri olan gözlerine ya da ayaklarına nişan almışlardı.⁹¹ Zama'da ise Scipio uyguladığı taktikle Roma *manipulus*ları arasında fillerin geçip gidecekleri boşluklar yaratmış ve filler alanı bu koridorlardan terk ettikten sonra Romalılar safları tekrar oluşturmuşlardı.⁹² Romalıların geliştirerek, fillere karşı başvurdukları birkaç tekniğe eserinde yer veren Vegetius ise özellikle tekerli arabalara yerleştirilmiş, dev oklar atan *ballistalardan* bahsetmiştir.⁹³

MÖ 190'da Magnesia'daki muharebenin açılışında Roma Ordusu'na taarruz eden III. Antiokhos'un filleri, korkutulunca geri dönerek kendi piyadelerini ezmişlerdi. Benzer görüntü Hydaspes'te de yaşanmıştı. Aleksandros'un *sarissalı hoplitleri*, Porus'un fillerinin gözlerini hedef alarak onları etkisizleştirirken, ürken filler kaçarak Hint piyadesinin arasına dalmış ve karmaşa yaratmışlardı.⁹⁴ MÖ 217'deki Raphia Muharebesi'nde de III. Antiokhos'un Asya fillerinden korkan VI. Ptolemaios'un Kuzey Afrika filleri, kısa sürede saf dışı edilmişlerdi.⁹⁵ Antigonos ve Eumenes'in orduları MÖ 316'da Gabane'de karşılaştıklarında; Eumenes'in 114, Antigonos'un ise 65 fili vardı. Fillerinin sayıca üstün olmasına rağmen, Eumenes'in baş fili ölünce diğer filleri kaçmıştı.⁹⁶

Antik Çağ'da fillerin katıldığı son muharebe ise Roma İç Savaşı sırasında Caesar'ın Metellus Scipio ve Numidya Kralı I. Juba'ya karşı kazandığı Thapsus oldu.⁹⁷ Scipio ve Juba, lejyoner ve süvari sayıları açısından Sezar'ın

⁸⁹ Lendering, 2018: 329.

⁹⁰ Plutarkhos, LX.

⁹¹ Grant, 2014: 78.

⁹² Perrett, 1992: 320-321.

⁹³ Vegetius, III: XXIV.

⁹⁴ Lendering, 2018: 329-330.

⁹⁵ Grant, 2014: 58.

⁹⁶ Uyanık, 2019: 187.

⁹⁷ Delbrück, 1990: 561.

birliklerinden çok fazla olmalarına ve filleri bulunmalarına rağmen, büyük bir bozguna uğradılar. Belki de bu tip başarısızlıklar nedeniyle fillerin rolünün kısıtlı olacağı düşünülerek, bu birimlere yönelik bir taktik araştırmasına gidilmemiş olabilir. Yine de Aleksandros'un ardıl krallıklarının fillere yoğunlukla başvurmaları önemlidir.⁹⁸

Değerlendirme

Antik Çağ muharebelerini incelediğimizde, özellikle Roma'nın geliştirdiği savaş tarzı göze çarpmaktadır. Konsül Gaius Marius'un MÖ 107-104'teki reformları sayesinde tam şeklini alan⁹⁹ bu savaş tarzının temelinde, tek tipleştirilmiş ağır piyade vardır. Savaş düzeninin bir standarda oturtulması, Roma Cumhuriyeti döneminde olmuş ve savaş tarzı bu reformlarla profesyonelliğin ve silah çeşidindeki homojenliğin¹⁰⁰ yürürlüğe konulmasıyla tam şeklini almıştır. Ağır piyade odaklı Roma savaş düzeni -bazı kırılmalar haricinde- işlevini yüzyıllar boyu sürdürmüştür.

Roma savaş tarzı, Klasik Savaş döneminin başı olarak alınabilir. Bu durumda daha önceki dönemleri de Klasik Öncesi Savaş Dönemi olarak adlandırabiliriz. Bu düşünce, bu çalışmanın konusu olmasa da sınıflara yönelik değerlendirmeler için böyle bir düşüncenin kabul edildiğini söylemek gerekir. Roma ile başlayan bu dönem, Klasik Savaş döneminin savunma odaklı savaş sisteminin oturduğu Klasik Savunma dönemi olup, İlkçağ'ın sonlarına kadar sürmüştür. Ortaçağ'a geçiş döneminde ise Klasik Savunma yerini Klasik Saldırı dönemine bırakmıştır. Bu durum piyade odaklı sistemden, süvari odaklı sisteme geçilmesinin sonucudur. Başka bir deyişle, Roma'nın ağır piyadesi başarılı Ortaçağ'ın ağır süvarisine kaptırmıştır.¹⁰¹

Romalılar piyade odaklı savunma düşüncesini sistemleştirmeyi başarmışlardı. Bunda önceleri Hellen *hoplit* düzeninden yararlanmıştı. Bireysel savaşçıların yerine birlikteliğin getirdiği mızraklı birimler üzerine oturan bu sistemi askeri düşünce altyapısında benimseyen Roma, muharebe hatlarını küçük birimlerden başlayarak derinlemesine düzenlemiş ve güçlü bir savunma mekanizması kurmuştu. Roma'nın sistemi sayesinde muharebelerin yükünü çeken piyadeler, uzun süre boyunca etkisini kaybetmeyecek bir savaş tarzının odağı olmuşlardır.

Roma'nın özgün savunma yapılanmasının temelini atıldığı zaman aralığını MÖ 500-100 arasına dayandırabiliriz. Bu dönemin başlangıcında Roma'nın doğusundaki Perslerin ve Hellenlerin, sonunda da Makedonluların savaş tarzlarının başarılı olduğunu görüyoruz. Hellenler kendi klasik piyade sistemlerini sürdürürlerken, Persler farklı coğrafyalardan topladıkları farklı sınıflara yer veriyorlardı. Makedonia'da ise İkinci Philippos ve Aleksandros hem falanks hem de süvari birliklerinin katılımıyla, saldırıya daha meyilli ve sürpriz vuruş gücü yüksek bir sistem oluşturmuşlardı.

⁹⁸ MÖ 217'deki Raphia Muharebesi'nde Ptolemaios'un Ordusu'nun 73 savaş filine sahip olduğu bilinmektedir. Bkz: De Souza, 2008: 134.

⁹⁹ Mutlu, 2014: 20-23, 32-36.

¹⁰⁰ Mutlu, 2014: 44.

¹⁰¹ Bu duruma simgesel olarak, Gotların Roma Ordusu'nun çoğunu yok ettiği, MS 378'deki Hadrianopolis Muharebesi'ni örnek verebiliriz.

Antik Çağ'daki savaşların yaşandığı dönem, aslında Roma savaş tarzı öncesinde daha geniş bir tarih aralığına sahiptir. Savaş tarzının sistemleşmediği bu dönemin (Klasik Öncesi Savaş) özelliklerine baktığımızda, önce savaş arabalarının, sonra da atlı birliklerin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu dönemde piyade içerisinde ağır piyade, hafif piyade, sapancılar, okçular gibi farklı birimlere rastlanmaktadır. Bunların ayırt edici özellikleri donanımları olup, birbirlerinden farklı silahlar ya da savunma gereçleri kullanıyorlardı. Aynı dönemde savaş arabaları ve fillerde alt sınıflara pek rastlanmıyordu. Süvariler ise öncelikle hafif süvarilerdi. Bu üç sınıfın ortak özelliği, piyadenin kas gücüne (dayanıklılığına) ve manevra kabiliyetine üstünlük kurması ve taktik çeşitliliği artırmasıydı.

Antik Çağ'ın erken dönemlerine damgasını vuran sınıf öncelikle savaş arabaları olmuştur. Bu dönemde genişlemeye yönelik bir güce sahip olmak isteyen bir devletin çok sayıda savaş arabası üreterek, düşman ordularını öncelikle muharebe alanında bertaraf etmek istediği ortadadır. Savaş arabaları geniş ovalarda taktik bir çevikliğin yanı sıra savaş alanının olduğu menzile daha hızlı intikal edebiliyorlardı. Dolayısıyla savaş arabalarına sahip olmak, ülkeye ileriden savunma yeteneği kazandıran bir faktördü. Yine de bu sınıfı piyadenin desteği olmadan düşünmek zordur. Çünkü İkinci Dünya Savaşı'nda tanklarda da olduğu gibi, öncelikli önlemler o dönemin üstün savaş aracı olan savaş arabalarına karşı alınmıştır. Nitekim demirin geliştirilerek, kalkan yapımında kullanılmasıyla savaş arabalarının iki yanındaki tehlikeli tırpanlara karşı önlem almak kolaylaşmıştır.

Savaş arabaları ve süvariler muharebelere taktik alanda yeni bir boyut kazandırdılar. Her ikisi de piyadeye oranla yüksek hıza, geniş hacme ve yüksekte vuruş yeteneğine sahiptiler. Yine de Klasik Öncesi Savaş Dönemi'ndeki muharebelerde ne savaş arabalarının ne de süvarilerin sıralı bir üstünlük kazanabildiklerini söyleyebiliriz. Bu değerli araçların ortaya çıkışları ve yoğun kullanımlarının süreklilik arz etmesi zordu. Birliklerin gerçek anlamda sistematik bir şekilde muharebe düzenine sokularak kullanılmasını, yaklaşık 3700 yıllık Antik Çağ döneminin son 800 yılında aramak gerekir. Çünkü bundan önce ordular; öz zenginlikleri, vasalları ve müttefikleri sayesinde elde ettikleri toplama birimlerden oluşuyordu. Yine de Perslerin ve Hellenlerin elit birlikleri sayesinde piyade odaklı muharebe düzenlerinde basit ve kalıcı bir sistemin izleri mevcuttu. Makedonialılar ise süvariye vurucu güç olarak sistemle entegre ettiler. Aynı dönemde Roma'da birliklerin kullanımları, muharebe alanındaki dizilişleri ve bunların bir kısmının sosyal yaşamdaki rollerine ya da statülerine paralel bir sınıf oluşturmaları, sistemleştirme açısından önceki dönemlerden bir ayrım gerektirmektedir.

Perslerin muharebelerde savaş arabası, süvari ve piyadeyi bir arada, koordineli şekilde kullanıldığını görmek mümkündür. Fillere fazla önem vermeyen Persler, süvariye ön plana çıkarmışlardı.¹⁰² Manevra kabiliyeti sınırlı olan savaş arabaları kendi piyadeleri için de bir tehdit oluşturabilecekken, bunların bir arada kullanılması, düşünceler ve tecrübeler sonucunda geliştirilen bir savaş düzenini işaret etmektedir. Bu çeşitlilik, gerektiğinde

¹⁰² Persler özellikle, Hellenlerin *katafrakt* dedikleri, tamamen zırhlandırılmış ağır süvari sınıfını geliştirdiler ve kullandılar.

düşman kuvvetine karşı farklı alternatifler sunabilirdi. Manevra kabiliyeti yüksek ve hareketli olan süvariler ise diğer ikisiyle uyumu açısından bir geçiş sınıfı olarak görülebilir. Perslerin ilk ve son zamanlarındaki başarı farkları, bu sistemde bir verim kaybının yaşandığını göstermektedir. Belki de bu, sınıflar arasındaki koordinasyonun muharebe sevk ve idaresindeki bir gerilemeyle ilişkilidir. Nitekim III. Darius hem İssos'ta hem de Gaugamela'da her üç sınıfı birlikte kullanmış, ancak bu sistem Büyük İskender'in süvari ve piyadeleri karşısında felaketi engelleyememiştir. Gaugamela'da, sadece iki savaş sınıfının koordinasyonu Perslere galip gelen Aleksandros, beş sene sonra da Hydaspes'te fillerin dâhil olduğu dört sınıfın koordinasyonuna sahip Hintli Kral Porus'a karşı yine iki sınıfla büyük bir zafer kazanmıştı. Buna rağmen, İskender'in ardıl krallıkları, birbirlerine karşı girdikleri muharebelere dört sınıfla katılmışlardır. Bundan 2,5 asır önce, Pteria Muharebesi'ne (MÖ 547) katılan Perslerin en başarılı sınıfının süvari olarak seçilmesi¹⁰³ ise savaş arabalarının bin yıl önceki görkeme sahip olmadıklarını göstermektedir.

Savaş filleri ise muharebe alanının en korkulan sınıfıydı. Piyadelere, süvarilere ve savaş arabalarına göre muharebe alanlarına daha az sayıda iştirak etmelerine rağmen, cüsseleri ve yükseklikleri sayesinde önemli bir avantaja sahiplerdi. Ne var ki, bir sisteme dâhil olabilmek için fazla hantal ve ürkek hayvanlardı. Yine de dördüncü bir sınıf olarak, İspanya'dan Hindistan'a kadar geniş bir alanda kullanılmışlardır. Dört sınıfı birlikte kalabalık ve yoğun olarak kullananlar ise Hintlilerdi. MÖ 4. yüzyılın son çeyreğine girilirken; Nanda Ordusu 200.000 piyade, 20.000 süvari, 2.000 savaş arabası ve 4.000 file sahipti.¹⁰⁴ Yine de bu dev orduya sahip olan Nanda, Büyük İskender batıya döndükten dört sene sonra, Maurya İmparatorluğu'nun kurucusu Chandragupta tarafından yok edildi. Chandragupta ise Hindistan'ı, 600.000 piyade ve 30.000 süvariden oluşan ordusuyla fethetti. Piyade yoğun bir orduya sahip olmasına rağmen, başdanışmanı Kautilya'nın anlatımından Chandragupta zamanında da fillere verilen önemin sürdüğü görülmektedir. Öte yandan tedariki ve eğitimindeki zorluklar nedeniyle filler birçok coğrafyada tercih edilmemişlerdir. Her ne kadar Kautilya savaş fillerinin geri dönerek, kendi hatlarını dağıtma gerçeğine karşı dursa da MÖ 190'daki Magnesia (Manisa) gibi birçok muharebede bu gözlemlenmiştir. Belki de bunun nedeni, farklı kültürlerin, farklı talim şekilleridir.

Genellikle filler ve tanklar, aralarında bağ kurularak birbirlerine benzetilmektedir. Bu, cüsselerinden dolayı fillere Antik Çağ ve Ortaçağ'ın canlı tankları gözüyle bakılmasının sonucudur. Fillerin ağır ve zor imha edileceği sanılan bir savaş aracı olduğu ortadadır. Ancak fillerin üzerindeki okçular ve mızraklıların sağladığı ateş gücü, topa sahip olan ağır tanklarla kıyas edilemez. Filin boyun kesiminde bulunan sürücüsünün koruması da genellikle filin yüksekliğine bağlı olup, bu karşılaştırmayı güçleştiren başka bir etmendir.

Fillerin Zama (MÖ 202) ya da Magnesia'da (MÖ 190) olduğu gibi genellikle piyade düzenini bozarak saldırıya öncülük etmeleri, İkinci Dünya Savaşı'ndan önce tankların sadece piyadeyi koruyucu bir destek unsuru

¹⁰³ Ksenophon, VII: I.

¹⁰⁴ Cotterell, 2004: 147.

olarak kullanılmasına benzemektedir. Taktik alanda fil birliklerine öncelik verilmemesi ve bunların kısıtlı rolleri ile diğer sınıflardan gelecek vuruşlar için yol açma ya da avantaj yaratma yönünde bir ihtimal yaratmaya çalışmaları, belki de eski savaşçıları bu değerli hayvanlardan oluşan birimlerin potansiyelini anlamaktan alıkoymuştur.¹⁰⁵ Bununla birlikte fillerin kontrolü, atların ya da yaya askerlerinki gibi kolay değildi ve diğer birimlerle uyumsuzluğu nedeniyle bağımsız hareket ediyorlardı.¹⁰⁶ Filler, Avrupa'nın Akdeniz'e yakın kesimindeki dağlık ve tepelik alanların yoğun olduğu coğrafyada ise orduların ilerlemelerini yavaşlatabiliyorlardı.

Aslında bu durum, ordularda çoğunluğu oluşturan piyadenin savaşın ana unsuru görüldüğü savunma düşüncesinin ağır bastığı bir dönemin ürünüdür. İkinci Dünya Savaşı'nda başlayan saldırı ağırlıklı doktrine göre tankların Antik Çağ'daki karşılığı, uzaktan vuruş kabiliyeti göz ardı edildiğinde, hem atın hem de süvarinin ağır bir şekilde zırhlandırıldığı ve Partların MÖ 53'te Carrhae'de Romalılara karşı adeta ders verir nitelikte kullandıkları *katafrakt*lara benzemektedir. Nitekim bu birim, hafif atlı okçuların yoğun desteği altında düşman piyade saflarında yarma yapma işlevine sahip olup, 1937'de devreye giren *Blitzkrieg* teorisinin düşünce altyapısına da sahiptir. Partların bu sistemi kullandıkları Carrhae'de (MÖ 53), Marcus L. Crassus'un Roma Ordusu'nun büyük kesimi yok edilirken, Roma'yı cumhuriyetten imparatorluğa taşıyan süreç de başlamıştı. Carrhae'de Roma legion sistemi ilk kez hem kendisinden oldukça küçük sayıda hem de saf süvariden kurulu bir orduya tamamen boyun eğmişti. Ordunun büyük kısmının dağılmasında bozkır usulü aldatma taktiklerinin etkili olmasının yanı sıra Part Ordusu'nun 9.000 atlı okçuyla desteklediği 1.000 *katafraktın* vuruş gücünün payı büyüktü. Burada çoğu lejyoner olan 40.000 askeri aşan Roma Ordusu'nun dörtte üçü yok edilmiştir.¹⁰⁷ Sonradan birçok Ortaçağ ordusunda da görülecek olan Partların bu sistemi, ağır süvarinin bir klasik savunma ordusu karşısındaki ilk kesin başarısıdır.

Bu sınıfların ne kadar bir arada kullanıldıklarına gelince... Görüldüğü gibi, filin tedarik ve bakımının daha kolay olduğu coğrafyada dört sınıfa birlikte rastlayabiliriz. Böylece Hintliler ve fili onlardan öğrenen Makedonialılar sayesinde Diadohoi krallıklarının her dört sınıfa birlikte sahip oldular. Pyrrhos'tan sonra Hannibal de filleri üçüncü sınıf olarak ordusuna dâhil etmişti ama her ikisi de savaş arabası yerine çok sayıda süvariye tercih ettiler. Ancak sistematik üstünlük yakalayan Makedonialılar ve Romalılar, bunu iki sınıfla, yani piyade ve süvari ile başardılar.

Sonuç

Teknolojik gelişmelerin ilerlemesiyle günümüzde ordu sınıfları daha da çeşitlendi. Savaşlar yeni boyutlar kazandıkça, gelişen yeni sınıflar savaş alanının daha karmaşık bir hal almasını sağladı. Hava birimleri, stratejik kuvvetler ve denizaltı filosu gibi sınıflar, savaşların az sayıda kara gücüne

¹⁰⁵ İkinci Dünya Savaşı'nda panzer birliklerinin görevi cepheden delme yaparak, düşmanı çevirmek ve savunma hattının parçalanmasına zemin hazırlamaktı. Fil birlikleri ise karşısındaki güçleri dağıtmaya odaklanmışlardır.

¹⁰⁶ De Souza, 2008: 136-137.

¹⁰⁷ Perrett, 1992: 65-66.

bağlı sınıflara bezendiği Antik Çağ'daki hallerinden ne kadar farklılaştığının kanıtıdır. Bu yeni sınıfların altında teknolojik gelişime dayalı insan yaratıcılığı yatmaktadır. Yani yeni buluşlar yapılmakta ve bunlar savaş alanına kazandırılmakta, böylece savaş alanlarının çehresi değişmektedir. Yeni icatların atmosferin dışına taşmasını düşündüğümüzde, gelecekte uzay kuvvetleri örgütlenmesi için yeni sınıfların da ortaya çıkacağını tahmin edebiliriz.

Antik Çağ'daki ordu sınıflarına baktığımızda ise yeni sınıflar ortaya koymanın savaş alanında bazı değişiklikler yaptığını, ancak çehresini dramatik bir şekilde değiştirmediklerini görüyoruz. Savaşların olmazsa olmazı piyadeler, Klasik Öncesi Savaş Dönemi'nin başından beri mevcuttu. Gelişmiş askeri örgütlenmenin bir getirisi olarak, savaş arabaları MÖ 4. binyıl sonlarından itibaren savaş alanına dinamizm getirdi ve varlığını MÖ 3. yüzyıla kadar sürdürdü. Savaş arabaları piyadeleri hedefleyen bir sınıftı. Verimli kullanımı ise düz bir coğrafyaya bağlıydı.

Süvarilerin savaşlara kazandırdıkları, Antik Çağ sınıflarının ötesindeydi. Süvarinin muharebelerin odağına oturması ise MS 4. yüzyılı bulmuştur. Bu arada süvarileri değerlendirirken, atlı kavimlerin bu konudaki düşüncelerinin Perslerin ve Makedonluların süvariye verdikleri önemden farklı olduğunu da belirtmek gerekir. Çünkü göçebe topluluklarda süvari bir yaşam biçimiydi. Persler ve Makedonlular daha çok ve nitelikli süvariye sahip olmaya çalışırken, Kimmerler, İskitler ve Sarmatlar süvariye önem vermiyor, zaten süvari olarak yaşıyorlardı. Bu nedenle, Büyük Darius'un düştüğü durumu Herodotos'tan okumuş olan İskender, zamanın bu büyük tarihçisinin tavsiyesine uymuş ve İskitler üzerine sefer düzenlemeye pek hevesli olmamıştır. Çünkü böyle bir sefer düzenli bir orduya göre değildi.¹⁰⁸

Romalıların geliştirdikleri savaş sistemi MÖ 2. yüzyıl bitmek üzereyken hegemonyasını ilan edince, Partlar gibi süvarilere öncelikli rol veren medeniyetlerin savaş tarzları ikinci plana atılmış oldu. Tarihin cilvesi; Marius reformlarından elli yıl sonra Part süvarilerinin Carrhae'de Roma savaş sistemine kesin bir üstünlük sağlaması, Roma lejyonlarının daha da güçleneceği imparatorluk döneminin fitilini ateşledi. İlkçağ'ın sonlarına yaklaşırken, süvariler ön plana çıktı ve MS 378'deki Hadrianopolis felaketiyle Roma savaş sistemi nihayet çöktü. Roma'nın Hadrianopolis'ten sonraki son yüz yılında yaptığı savaşlar ise artık daha fazla önemsenen süvari topluluklarının katkılarında dolayı adeta Ortaçağ'a geçiş niteliği taşıyordu.

Filler de tıpkı savaş arabaları gibi piyadeleri hedeflemişlerdi. Ancak filler savaş alanına dinamizm getiren ve sisteme katkı yapan bir sınıf olamadılar. Daha ziyade mücadeleye destek sağladılar. Bir muharebenin neticesinde piyade ya da süvari topluluğunun tek başına etkin olduğu muharebelerde gözlenmiştir. Ateş güçleri süvari ve savaş arabalarından farklı olmayan filler, hem nicelik hem de ateş gücü ve manevra yeteneğinin getirdiği verimlilik açılarından diğer sınıfların gerisinde kaldılar. Buna rağmen savaş filleri muharebe alanlarındaki heybetleri, güçleri ve yükseklikleri sayesinde düşmanlarını etkilemeyi başarmışlardır. Nitekim filleri kullanan Porus'u yenen

¹⁰⁸ Bkz: Lendering, 2018: 278.

Aleksandros'un Makedon Ordusu'nun bile Hindistan'dan dönerken 200 fili olmuştur.¹⁰⁹

Antik Çağ biterken başat rolleri değişmiş olan piyade ve süvari, savaş alanlarına hâkim oldular. MS 4. yüzyılda savaş arabaları çoktan ortadan kalkmıştı. Zaten İskender'in ardıl krallıkları arasındaki mücadelelerinden sonra bu araçlara pek rastlanmıyordu. Romalıları ve Makedonialıları bile bir dönem etkilemeyi başaran filler, Akdeniz ve Avrupa savaş sahnelerinde boy göstermez oldular. Bunlara daha çok Güney ve Güneydoğu Asya'daki mücadelelerde rastlanıyordu ki, bu da 19. yüzyıla kadar sürmüştür.

Barutun gürültüsünün geniş çapta duyulduğu 15. yüzyılın savaşlarına kadar, muharebe alanlarının görünümündeki en belirgin değişiklik ordu sınıflarının piyade ve süvari olarak iki temel sınıfa indirilmesi olmuştur. Piyade sayısal ağırlığını Ortaçağ'da da korumaya devam ediyordu. Savaş arabalarının yerine ise süvariler temel alınarak, yine hareket kabiliyetine öncelik veriliyordu. Saldırı düşüncesi, savunma düşüncesinin önüne geçmişti. Böylece savaş alanındaki dinamizmin çehresini, süvarinin niceliği ve niteliği belirler oldu.

Kaynaklar

- BANKS, A., 1982. *Atlas of Ancinet and Medieval Warfare*, Hippocrene Books, New York.
- COTTERELL, A., 2004. *Chariot From the Chariot to the Tank, Astounding Rise and Fall of the World's First War Machine*, The Overlook Press, Woodstock.
- COWLEY, R. (ed.), 1992. *Experience of War*, W.W. Norton & Company, New York.
- DE SOUZA, P. (ed.), 2008. *The Ancient World at War*, Thames & Hudson, London.
- DELBRÜCK, H., 1990. *History of the Art of War, Volume I Warfare in Antiquity*, translator: Walter J. Renfro, Jr., University of Nebraska Press, Lincoln.
- DREWS, R., 2014. *Tunç Çağı'nın Sonu*, Çev. Tolga Ersoy, Gürkan Ergin, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- DURMUŞ, İ., 2007a. *İskitler*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- DURMUŞ, İ., 2007b. *Sarmatlar*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- ELLIS, J., 1978. *Cavalry*, G. P. Putnam's Sons, New York.
- EMECEN, F. M. (ed), 2008. *Eskiçağ'dan Modern Çağ'a Ordular - Oluşum, Teşkilat ve İşlev* -, Kitabevi, İstanbul.

¹⁰⁹ Lendering, 2018: 354.

- FULLER, J.F.C., 1987. *A Military History of the Western World Volume I From the Earliest Times to the Battle of Lepanto*, Da Capo, New York.
- GÖKÇEK, L. G. - F. AKYÜZ, 2013. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, 32/54, ss. 41-62.
- GRANT, R. G. (gen. ed.), 2014. *1001 Battles That Changed the the Course of History*, Cassell Illustrated, London.
- GÜNDÜZ, S., 2000. *MÖ I. Binin İlk Yarısında Anadolu Tasvir Sanatında Arabalar*, yayımlanmamış doktora tezi, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Aykut Çınaroğlu, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Ankara.
- HOLMES, R., 2001 (gen. ed.). *The Oxford Companion to Military History*, Oxford University Press, Oxford.
- HERODOTOS, 2014. *Tarih*, Çev.: Müntekim Ökmen, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- HORNUNG, E., 2004. *Mısır Tarihi*, Çev. Zehra Aksu Yılmaz, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- KAUTILYA, 2018. *Arthaşāstra*, Çev. Utku Umut Bulsun, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul.
- KEEGAN, J., 1995. *Savaş Sanatı Tarihi*, Çev. Füsün Doruker, Sabah Kitapları, İstanbul.
- KEELEY, L. H., 1997. *War Before Civilization*, Oxford University Press, New York.
- KOÇ, İ (ed.), 2006. *Hititler*, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık, Ankara.
- KONSTANTIN, N., 2008. *War Elephants*, Osprey Publishing, Oxford.
- KSENOPHON, 2007. *Kyros'un Eğitimi (Kyrou Paideia)*, Çev. Furkan Akdemir, yay. haz. Yiğit Değer Bengi, Alfa Yayınları, İstanbul.
- LENDERING, J., 2018 *Büyük İskender*, Çev. Burak Sengir, Kronik Kitap, İstanbul.
- LIVIUS, T., 2001 *Roma Tarihi Kitap XXI-XXII*, Çev. Sabahat Şenbark, Arkeoloji Ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- MCDERMOTT, B., 2004. *Warfare in Ancient Egypt*, Sutton Publishing, Stroud.
- MONTAGU, J.D., 2000. *Battles of the Greek & Roman World*, Grenhill Books, London.
- MUTLU, Z. Ö., 2014. *Marius'un Ordu Reformu Öncesi Ve Sonrasında Legio'nun Kuruluş ve Muharebe Düzeni*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- PARKER, G. (ed.), 2004. *Cambridge Illustrated History Warfare*, Cambridge University Press, Cambridge.
- PEERS, C., 2013. *Battles of Ancient China*, Pen & Sword Books, London.
- PERRETT, B., 1992. *The Battle Book*, Arms and Armour Press, London.

- PLUTARKHOS, 2007. *Paralel Yaşamlar İskender & Caesar*, Çev.: Furkan Akderin, Alfa Yayıncılık, İstanbul.
- PULLU, S., 2008. "Antik Çağ'da Zırhlı Savaş Makineleri: Assur Ordusu'nda Tank", Feridun M. Emecen (ed), *Eskiçağ'dan Modern Çağ'a Ordular - Oluşum, Teşkilat ve İşlev*, Kitabevi, İstanbul ss. 21-35.
- RAMASWAMY, T. N., 2007. *Essentials of Indian Statecraft*, Munshiram Manoharlal Publishers, New Delhi.
- REYHAN, E., 2008. "Eski Anadolu'da Askeri Disiplin Dair Bir Hitit Metni: Asker Yemini", Feridun M. Emecen (ed), *Eskiçağ'dan Modern Çağ'a Ordular - Oluşum, Teşkilat ve İşlev* -, Kitabevi, İstanbul, ss. 49-69.
- SANDERSON, I. T., 1978. "Elephant", *Encyclopedia Americana*, Vol.10, Americana Corporation, Danbury, ss. 210-213.
- ŞERBETÇİ, K., 2008. *İlk Çağ Anadolu Devletlerinde Ordu*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.
- UYANIK, H. (2019). "Hellenistik Orduların Mobil Kuleleri ve Savaş Tankları: Savaş Filleri", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 36, ss. 183-198.
- UYAR, M., 2020. *Dünya Askeri Tarihi*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul.
- VEGETIUS, F. V. R., 2019. *Roma Savaş Sanatı*, Çev.: Samet Özgüler, Kutsi Aybars Çetinalp, Kronik Kitaplar, İstanbul.

Ekler:

Resim 1: Dört tekerlekli Ur Standardı. (Cotterell, 2004: 44.)

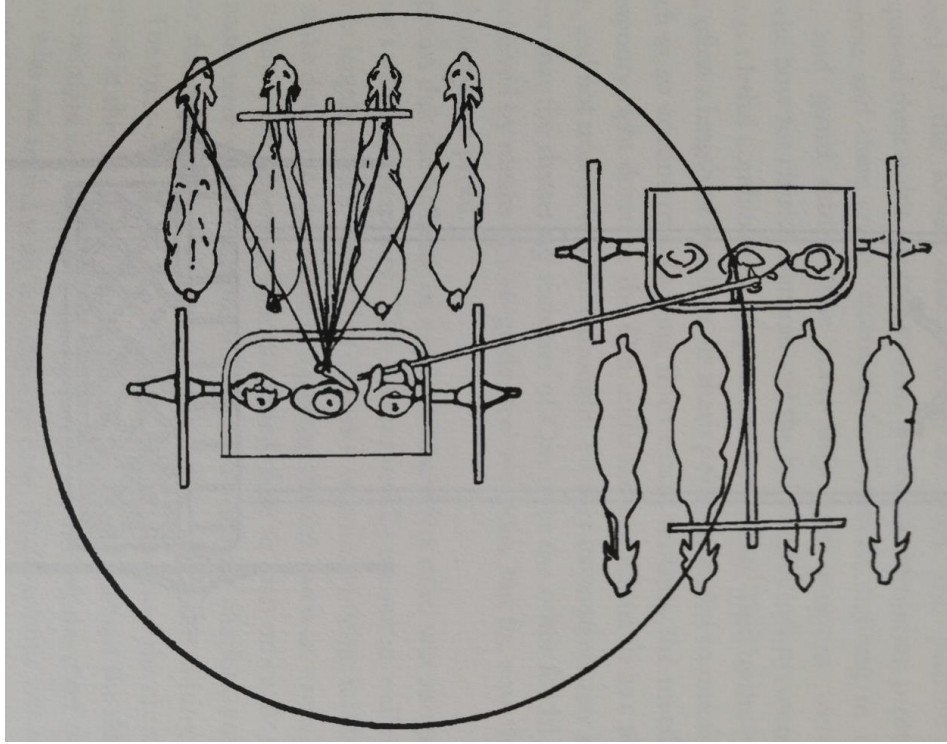
444

OANNES

4 (2)

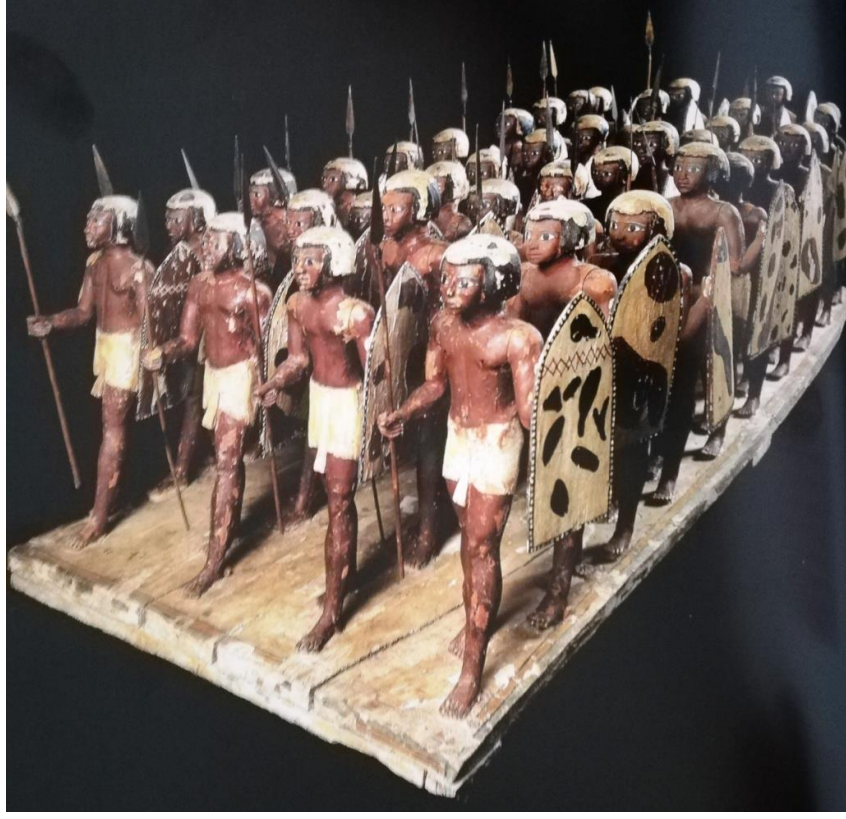
Resim 2: Sürücü, mızraklı savaşçı ve kalkan taşıyandan oluşan üç mürettebatlı Hitit savaş arabası. (Healy, 2007: 41).

Resim 3: Savaş arabaları arasındaki mücadelede kargı kullanımı. (Cotterell, 2004: 193).

Resim 4: Asur piyadesi. (Cotterell, 2004: 103).

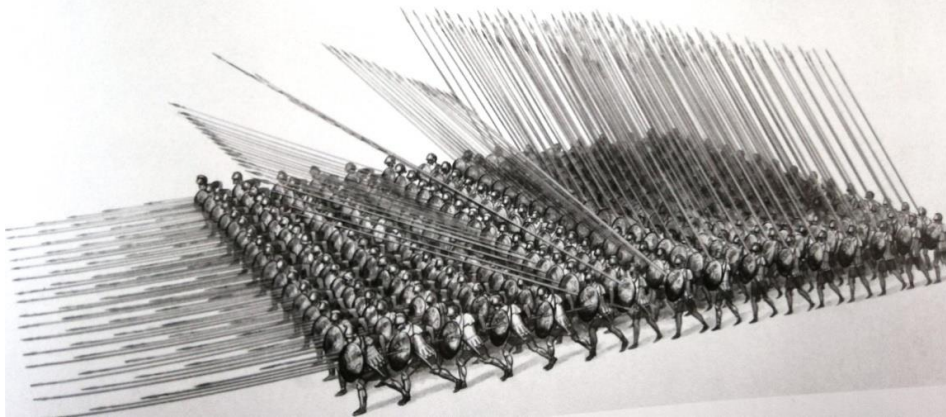
Resim 5: Mısır Piyadesi. (De Souza, 2008: 28).

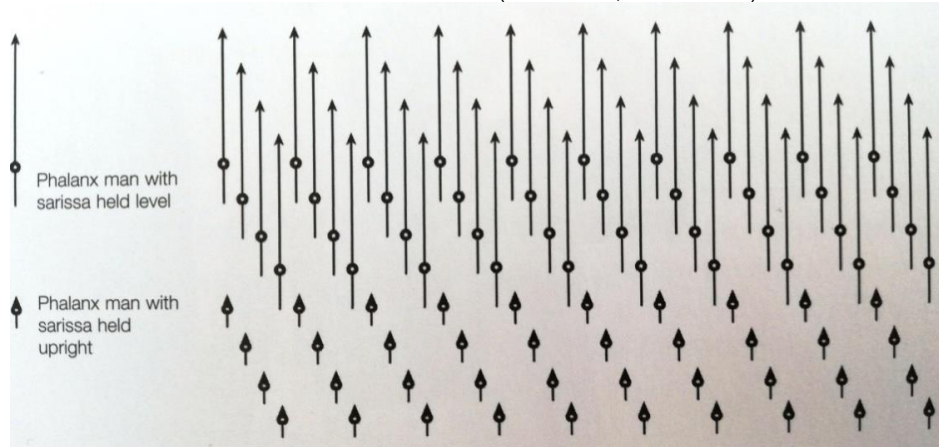
Resim 6: Spartalı *hoplî*lerin muharebe dizilimi. (Diamond, *Ancient Warfare IV*: 43-47,45).

Resim 7: Hitit piyadelerinin yürüyüş düzeni. (Bryce, 2007: 38).

Resim 8: Falanks düzeni. (De Souza, 2008: 125).

Resim 9: Makedon falanksının “kenetlenmiş kalkanlar” düzeninin üstten kesiti. (Thompson, 2007: 57).

448

OANNES
4 (2)

Resim 10: MÖ 401'de, Pers İç Savaşı'nın dönüm noktası olan Cunaxa Muharebesi'nde Pers süvarileri. (De Souza, 2008: 84).

Resim 11: MÖ 217'de, Seleukos ve Ptolemaios ardıl krallıkları arasında gerçekleşen Raphia Muharebesi'nde Asya ve Kuzey Afrika fillerinin karşılıklı mücadelesi. (Nossov, 2007: 21).